

Lokale munt – zo gevixt?

Hoe lokaal geld ondernemers en particulieren een structuur biedt om hun economische, sociaal-culturele en politiek-activistische idealen vorm te geven

Annet Stomph

Masterscriptie Sociologie algemene richting, Universiteit van Amsterdam

Begeleider Jan Rath, tweede lezer Fenna Smits

20.177 woorden

Juli 2018

Voorwoord

Als sluitstuk van mijn master Sociologie heb ik in het afgelopen jaar mijn tanden gezet in een onderwerp dat me na aan het hart ligt: lokaal geld. Dit betekende het lezen van vele economieboeken, om enigszins greep te krijgen op die kant van het onderwerp, om daarna weer terug te keren naar de sociologische literatuur. De grootste uitdaging bleek het in elkaar vlechten van de gekozen invalshoeken. En ja, hoe meer ik wist, hoe meer ik besepte wat ik allemaal nog niet wist en hoe meer ik betreurde dat ik maar een klein facet kon uitpluizen.

De grootste voldoening bleek het voeren van alle gesprekken. Ik heb louter bijzondere mensen ontmoet en waardevolle gesprekken gevoerd die me ook persoonlijk verrijkt hebben. Op deze plek wil ik alle Vixers die tijd hebben gemaakt voor een gesprek en openhartig hebben verteld over hun ideeën en dromen, dan ook heel hartelijk bedanken! Dankzij jullie heeft dit verhaal vorm gekregen.

Daarnaast zijn er andere mensen zonder wie dit verhaal nooit goed op papier zou zijn gekomen. De duwtjes van Jan Rath kwamen vaak op het goede moment, het gesprek met Fenna Smits leverde een waardevolle aanvulling op en de reacties van de medestudenten van Urban Scenes zorgden voor stof tot nadenken. Wim en Dennis, dank voor jullie praktische hulp rond het bereiken van de Vix-deelnemers. Enny, dank voor het uittypen van een aantal gesprekken, dat gaf ademruimte. Marjan, Inge, Tjeerd-Jan, Quino en Anuscka: jullie kritische reacties hebben geholpen om het verhaal inhoudelijk op een hoger plan te krijgen. Tot slot, Margo, dank voor je steun en meedenken én je uithoudingsvermogen en geduld als ik wéér achter boek of laptop verdween.

Zelf heb ik na al die maanden een beter begrip van sociale processen rond economie en geld en het functioneren van lokaal geld. U, lezerspubliek, wens ik genoeg met lezen toe.

Samenvatting

Sinds de jaren zeventig zijn overal ter wereld lokale, circulaire betaalsystemen ontstaan, waarbinnen een eigen munteenheid gecreëerd wordt. Het doel ervan is versterking van de lokale economie, het behouden van geld *in* de regio en het weghalen van de geldschepping bij private banken. Zo circuleert sinds 2015 in de regio Alkmaar de 'Vix' ¹. In voorgaande onderzoeken naar dergelijke circulaire geldinitiatieven zijn voornamelijk doelen en effecten onderzocht. In dit onderzoek is gekeken naar de beweegredenen van mensen om zich bij zo'n initiatief aan te sluiten. Daarbij heb ik me gericht op de vraag:

Wie nemen deel aan het circulaire geldcircuit 'Vix' in Alkmaar en omstreken, op welke manier maken zij er gebruik van en wat zijn hun beweegredenen?

Deze vraagstelling is onderzocht met behulp van kwalitatieve methoden. Na een korte enquête, verspreid onder alle deelnemers, heb ik in de afgelopen maanden diepte-interviews gehouden met twintig Vix-deelnemers over het verhaal achter hun deelname. De uitkomsten daarvan zijn geanalyseerd vanuit een economische, sociaal-culturele en politiek-activistische invalshoek. De economische invalshoek betreft vooral de geldschepping door private banken en het onderscheid tussen de reële en de speculatieve economie. De sociaal-culturele invalshoek berust op het uitgangspunt dat de omgang met geld beïnvloed wordt door sociaal-culturele aspecten, zoals solidariteit, verbondenheid en lokale identiteit. De politiek-activistische invalshoek sluit aan op de wereldwijde kritiek op de financiële sector en de strijd tegen de hegemonie van het (narratief van het) liberalisme en kapitalisme.

De Vix-deelnemers blijken sociaal-demografisch een gematigd diverse groep te vormen van ondernemers en particulieren. Het daadwerkelijke gebruik van de Vix is, mede door de kleine omvang van het netwerk, nog erg bescheiden. Qua motieven worden drie subgroepen zichtbaar. Er is een groep ondernemers die naast sociaal-culturele vooral economische motieven heeft. Zij verwachten meer omzet én meer verbondenheid. Een tweede groep bestaat uit consumenten en ondernemers die de Vix ook particulier gebruiken en heeft naast sociaal-culturele voornamelijk politiek-activistische motieven. Ze willen het geldstelsel veranderen en streven naar sociale, ecologische en economische duurzaamheid. Een derde

¹ De munt heette bij de start Culturijs, vervolgens AlkmaarsDigitaleMunt en sinds eind 2017 Vix. Voor de leesbaarheid gebruik ik alleen de naam 'Vix'.

groep ondernemers verenigt alle drie de motieven: meer omzet, verandering van het financiële stelsel en meer verbondenheid.

In het onderzoek is ook zichtbaar geworden op welke wijze een macro-economisch vraagstuk opgepakt wordt door individuen en hoe zij een sociale structuur vinden die daar iets tegenover zet. De Vix lijkt voor de deelnemers een middel om de eigen handelingsmacht te vergroten, zowel op economisch, sociaal-cultureel als politiek-activistisch vlak. Hiermee re-politiseren de Vixers op bescheiden wijze het heersende (neo)liberale kapitalistische narratief over de economie.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Samenvatting	2
Inleiding	5
1. Theoretisch kader	8
1.1 Economische aspecten van geld	8
1.2 De sociaal-culturele dimensie van geld	11
1.3 Politiek-activistische dimensie	14
1.4 Samenvatting, probleemstelling en vraagstelling	16
2. Het Circuit Nederland en de regio Alkmaar	18
3. Onderzoeksmethode	22
4. Analyse van de verhalen over de Vix	29
4.1 Vix-netwerk en gebruik van de Vix	29
4.2 Versterken van lokale economie en lokale gemeenschap	37
4.3 Kijk op geld en geldschepping en <i>oikonomia</i> en <i>chremastike</i>	47
4.4 De driehoek ondernemers-particulier initiatief-overheid	54
4.5 Vooruitblik	60
Conclusie en discussie	63
Bronnenlijst	68

Inleiding

Voor me aan de kassa vraagt iemand aan de kassière: "Kan ik hier vixen?" Na een instemmend antwoord pakken zowel klant als kassière een smartphone, toetsen beiden wat in, houden de smartphones boven elkaar en dan volgt een "Het is betaald, dank u wel". Als ik niet al enigszins ingewijd zou zijn, zou ik toch raar staan te kijken over deze betaalwijze.

De 'Vix' is een lokale munteenheid in de regio Alkmaar² (Circuit Nederland, 2018a). In 2014 is stichting STRO (Social TRade Organisation) gestart met het Social Trade Credit Circuit Nederland (Circuit Nederland) (Toxopeus, 2014). Hierbinnen kunnen lokale gemeenschappen een eigen geldcircuit opzetten, met lokaal toegesneden toepassingen. Het doel is versterking van de lokale economie, het behouden van geld *in* de regio en het weghalen van de geldschepping bij private banken (van Arkel, 2016). Verspreid over Nederland zijn dergelijke geldcircuits gestart, onder andere rond Alkmaar³ (Circuit Nederland, 2018a). Wat mij hierin fascineert is waarom ondernemers uit het midden- en kleinbedrijf en particulieren zich bij zo'n circulair geldinitiatief aansluiten.

In bovengenoemde doelen van het Circuit Nederland (van Arkel, 2016) zijn een economische (meer omzet), een sociale (meer regionale binding) en een politieke component (veranderen van het financiële systeem) te lezen. Dit sluit aan op de literatuur over lokaal geld. Zo onderscheiden Seyfang en Longhurst (2016) economische, sociale en milieudoelstellingen. Onder deze laatste benoemen zij onder andere het veranderen van de kapitalistische, groeigerichte economie, met als doel minder belasting van het milieu. In deze scriptie richt ik me op economische, sociaal-culturele en politiek-activistische invalshoeken.

De *economische* dimensie is ingegeven door het onderwerp 'circulaire *geld*circuits'. Ik maak hierbij gebruik van enkele hedendaagse, kritische economen en filosofen, zoals Felber (2014), Lietaer, Arnsperger, Goermner en Brunnhuber (2012), Mazzucato (2015), Sedláček (2012) en Vandevelde (2017). De *sociaal-culturele* dimensie is geënt op het werk van Zelizer (1994). Zelizer onderbouwt dat geld niet alleen een economisch middel is dat dient om te

² De munt heette bij de start in november 2015 Culturijs, vervolgens AlkmaarsDigitaleMunt en sinds eind 2017 Vix. Voor de leesbaarheid gebruik ik alleen de naam 'Vix'.

³ Het afgelopen jaar was Alkmaar het snelst groeiende lokale geldinitiatief (www.circuitnederland.nl), sinds mei 2018 is dat Utrecht (Utrechtse Euro, 2018). Naast de lokale initiatieven is het landelijke netwerk van duurzame ondernemers 'United Economy' bij het Circuit Nederland aangesloten, dit netwerk heeft nu ruim duizend leden (www.unitedeconomy.nl) en is daarmee het grootste geldinitiatief waar de meeste omzet circuleert (www.circuitnederland.nl).

ruilen, rekenen of sparen, maar ook sociaal-culturele betekenissen heeft. Mensen "(...) identify, classify, organize, use, segregate, manufacture, design, store, and even decorate monies as they cope with their multiple social relations" (ibid., p. 1)⁴. Geld is volgens haar niet neutraal. Gebruik ervan en omgang ermee worden beïnvloed door sociale relaties: (machts)relaties, cultuur, klasse, gender, sociale gewoontes, et cetera. Zoals sociale processen, omgekeerd, ook beïnvloed worden door financiële transacties (Steiner, 2009). Tot slot leidt de kritische toon in de filosofie van het Circuit Nederland (van Arkel, 2016) tot de *politiek-activistische* dimensie. Deze sluit ook aan bij (1) de wereldwijde kritiek op de financiële sector, die wel de beloningen van zijn handelen inde, maar de risico's ervan overdroeg aan de gemeenschap (Mazzucato, 2015), (2) de wereldwijde protestbeweging⁵ die onder andere de legitimiteit van de neoliberale economie aan de kaak stelde (Ossewaarde, 2017), (3) Mouffes (2007) oproep om de hegemonie van het (narratief van het) liberalisme en kapitalisme te bestrijden.

Bovenstaande inspireert tot de vraag hoe deze drie dimensies tot uiting komen in een circulair betaalinitiatief. Hoe denken de gebruikers over economie, geld en geldschepping? Op welke wijze kijken zij naar hun sociale of zakelijke relaties? Hoe is het geld lokaal ingebed? In hoeverre hebben deelnemers een activistische agenda? Kortom, wat beweegt deelnemers en welke aspecten spelen daarin een rol? Om dit te onderzoeken richt ik me op de verhalen van de gebruikers van de Vix in de regio Alkmaar. De Vix is gekozen vanwege de groeisnelheid⁶ en omdat dit circuit voor mij goed benaderbaar is vanwege mijn eigen lidmaatschap. De vraagstelling luidt:

Wie nemen deel aan het circulaire geldcircuit 'Vix' in Alkmaar en omstreken, op welke manier maken zij er gebruik van en wat zijn hun beweegredenen?

In de afgelopen decennia is overal ter wereld sociaalwetenschappelijk onderzoek gedaan naar circulaire geldcircuits. Daarbij is echter vooral naar doelen en effecten gekeken en nauwelijks onderzocht *waarom* mensen lid worden. Dit onderzoek is daarop een aanvulling. De persoonlijke verhalen geven inzicht in de belevingswereld van de deelnemers en hun idealen

⁴ Mensen hebben ook volgens Zelizer (1994) altijd weer nieuwe vormen van geld bedacht, ook sinds de invoering van nationale betaalmiddelen. Voorbeelden daarvan zijn sigaretten als betaalmiddel in de gevangenis, maar ook diverse betaalmiddelen in de reguliere economie, zoals credit cards, cadeaubonnen, tegoedbonnen, spaarkaarten, enzovoorts.

⁵ Ossewaarde (2017) noemt bijvoorbeeld Occupy Wall Street, Blockupy Frankfurt, Indignados, Wikileaks en Anonymous.

⁶ Zie noot 2.

en gedachten ten aanzien van circulair geld. Daarnaast levert de combinatie van de drie dimensies een nieuwe invalshoek.

De uitkomsten kunnen voor het Circuit Nederland en de Vix zinvol zijn: de verhalen van deelnemers, hoe ze in beweging komen en wat maakt dat ze zich aansluiten, kunnen informatie geven over de wijze waarop verdere uitbreiding mogelijk is.

Persoonlijk ben ik betrokken bij het onderwerp. Ik ben van mening dat het hard nodig is dat burgers, maar zeker ook sociologen, zich (meer) met de economie bezig gaan houden. Daarnaast denk ik dat circulair geld *een* manier is om een gemeenschap weer wat 'handelingsmacht' te geven en tegenwicht te bieden aan de financiële sector.

De opbouw van deze scriptie is als volgt. Het theoretisch kader (hoofdstuk 1) gaat dieper in op de drie geschetste dimensies rond geld, dit vormt de bril waarmee ik naar de empirische data kijk. Om de context van het Vix-netwerk te schetsten, geeft hoofdstuk 2 achtergrondinformatie over Circuit Nederland en de regio Alkmaar. Hoofdstuk 3 beschrijft de keuzes rond de uitvoering van het onderzoek. Hoofdstuk 4 bevat een diepgaande analyse van de verhalen achter de Vix, op basis van de gevoerde diepte-interviews en de enquête. Het geheel eindigt met een conclusie en discussie van de resultaten.

1. Theoretisch kader

In dit hoofdstuk staan de theoretische concepten centraal die betekenis geven aan de verhalen van de Vix-deelnemers. In de paragrafen 1.1 tot 1.3 worden respectievelijk de economische, sociaal-culturele en politiek-activistische dimensie uitgewerkt. De dimensies zijn echter niet strikt te scheiden, ze beïnvloeden elkaar en lopen in elkaar over. In § 1.4 volgen een samenvatting, probleemstelling en vraagstelling.

1.1 Economische aspecten van geld

Circulaire geldinitiatieven zijn onder andere gebaseerd op het uitgangspunt dat de huidige dominantie van de speculatieve economie en de wijze van geldschepping slecht zijn voor een gezonde samenleving (van Arkel, 2016). In deze paragraaf staan daarom het onderscheid tussen de reële en speculatieve economie en geldschepping centraal. Ook wordt ingegaan op ontstaan en werking van circulaire geldinitiatieven. Door alles heen klinkt een morele en een politiek-activistische ondertoon, onder andere door mijn keuze voor bepaalde auteurs.

Economie

Het woord economie stamt van het oud-Griekse *oikonomia*. Diverse economen (o.a. Felber, 2014; Raworth, 2017; Tieleman, 1990; Vandevelde, 2017) wijzen op het onderscheid dat Aristoteles maakte tussen *oikonomia* en *chremastike*. In de *oikonomia* worden goederen omgezet in geld om andere gebruiksgoederen te kunnen kopen en staat de gebruikswaarde centraal (Tieleman, 1990). Handel en geld dienen de levenskwaliteit van iedereen. In de *chremastike* wordt geld omgezet in goederen om winstmaximalisatie te bereiken: geld en handel zijn het doel op zich geworden⁷. Anders gezegd gaat het om een reële versus een speculatieve economie (Felber, 2014). De *chremastike* is volgens Aristoteles (Vandevelde, 2017) verbonden met ongebreidelde hebzucht en leidt tot een oneindige groeiwang, die disfunctioneel is voor het vervullen van natuurlijke behoeften. Deze groeiwang wordt volgens Lietaer et al. (2012) versterkt door renteheffing op schulden, waardoor elke investering meer moet opleveren dan nodig is voor een kwalitatief goed leven. Oneindige groei in een eindig ecosysteem is een onmogelijk doel (o.a. Felber, 2014; Lietaer et al., 2012; Raworth, 2017; Vandevelde, 2017).

⁷ In termen van Marx betreft dit respectievelijk de keten van marktruil (goederen → geld → goederen) versus de keten van kapitalistische accumulatie (geld → goederen → geld) (van Staveren, 2016).

In deze scriptie gebruik ik de termen *oikonomia* en *chremastike* ideaaltypisch (Weber, 1904[2012]), me realiserend dat ik hiermee een Westers standpunt inneem. *Oikonomia* staat voor een alledaagse, reële economie die ten dienste staat van de gemeenschap en waarbinnen goederen en diensten geproduceerd worden. *Chremastike* staat voor een speculatieve economie die streeft naar kapitaalaccumulatie. Circulaire betaalinitiatieven zoals de Vix beogen een *oikonomia*⁸. Vandevelde (2017) plaatst de kanttekening dat Aristoteles onderkende dat de pure *oikonomia* een utopie is.

Economen zijn het er over eens dat het kapitalisme, ondanks zijn schaduwkanten veel welvaart heeft gebracht (o.a. Sedláček, 2012). De laatste decennia zijn voortdurende groei en *chremastike* echter centraal komen te staan⁹ (o.a. Huber, 2004; Felber, 2014; Lietaer et al., 2012; Raworth, 2017). Sinds de financiële crisis van de jaren zeventig is de productiesector overvleugeld door de financiële sector, zijn financiële markten gedereguleerd, terwijl overheden inboetten aan macht en zeggenschap (Ossewaarde, 2017). Dit gaf de sector economische en politieke macht (van Staveren, 2016) en leidde tot een fundamenteel instabiel economisch stelsel¹⁰ (Lietaer et al., 2012; Vandevelde, 2017). Mazzucato (2015) spreekt over een disfunctionele dynamiek, waarbij de financiële sector de relatie tussen risico en rendement losliet en daarmee “een potentieel parasitaire last” (p. 238) werd voor de economie en de samenleving.

Geldschepping

Geld is een maatschappelijke abstractie, een construct (Sedláček, 2012), maar wel een gemakkelijke, flexibele manier om arbeid, handel en consumptie te regelen (Zelizer, 1994). De waarde ervan is gebaseerd op vertrouwen, samenhangend met sociale acceptatie en publieke autoriteit (Mellor, 2016). Vandevelde noemt geld “geïstitutionaliseerd vertrouwen” (2017, p. 30).

Naast contant geld, uitgegeven door de centrale overheid en het enige wettige betaalmiddel, kennen we giraal geld, dat een vordering is op een private bank (De Nederlandsche Bank, 2014). Qua waarde gebeuren wereldwijd de meeste transacties

⁸ Mondiaal streven allerlei bewegingen en initiatieven een *oikonomia* na. Zoals in het Westerse deel van de wereld: de Economy for the Common Good (Felber, 2014), de sociale driegeleding (<https://www.driegeleding.org>), publiek geld (Mayer & Huber, 2014; <https://onsgeld.nu>), monetair ecosysteem (Lietaer et al., 2012), groene economie (<https://www.iucn.org>), donuteconomie (Raworth, 2017), sociale economie (Binnenlands Bestuur, 2017), nieuwe economie (<http://turntoo.com>), deeleconomie (<http://deeleconomie.nl>), het Sustainable Finance Lab (2018) en waarden gebaseerde economie (Klamer, 2016).

⁹ Terwijl in veel Westerse democratieën in de grondwet verankerd is dat het bevorderen van het algemeen welzijn het doel van economie en handel is (Felber, 2014).

¹⁰ Zo telden Lietaer et al. (2012), op basis van cijfers van het Internationaal Monetair Fonds (IMF), tussen 1970 en 2010 425 banken-, staatsschulden- en/of monetaire crises.

inmiddels giraal. Hierdoor is de *geldschepping* voor 95-97% in handen gekomen van private banken¹¹ (Lietaer et al., 2012; Sustainable Finance Lab, 2015). Op het moment dat deze een lening of hypotheek verstrekken, ontstaat 'nieuw' geld. Als derde geldsoort circuleert sinds enige jaren digitaal geld, dat buiten overheden en private banken om gecreëerd en verhandeld wordt (De Nederlandsche Bank, 2018). Bekende voorbeelden zijn crypto-currencies¹², die op dit moment voornamelijk speculatief gebruikt worden. Daarnaast bestaan digitale 'circulaire munteenheden', zoals die van het Circuit Nederland, die eveneens buiten overheden en particuliere banken om gecreëerd worden (Toxopeus, 2014). Lietaer et al. (2012) betogen dat een samenleving met een 'monetair ecosysteem', met meerdere muntsystemen naast elkaar, zowel economisch als sociaal, structureel stabiel en flexibeler is, dan een die gebaseerd is op een 'monetaire monocultuur' (p. 131).

Circulaire betaalsystemen

Wederzijdse kredietsystemen, zoals circulaire betaalsystemen, beogen een alternatief te zijn voor de geldschepping en renteheffing door private banken (Gerber, 2015). Vanaf de jaren zeventig zijn dit soort netwerken overal ter wereld ontstaan (Seyfang & Longhurst, 2016). Binnen een associatieve constructie creëert men een eigen munteenheid, meestal verbonden aan de officiële munt ter plekke (Hughes, 2015). Initiatieven beogen zowel sociale als economische voordelen voor de leden *en* de lokale omgeving. Gewoonlijk stroomt geld van arm naar rijk (Ferguson, 2008) of, zoals Van Arkel (2016) betoogt, van lokaal naar (inter)nationaal niveau en van arme naar rijke regio's. Circulair geld krijgt de digitale 'opdracht' mee om een vastgelegde, minimale periode in een regio te circuleren, *voordat* het (eventueel) wegvloeit (Toxopeus, 2014) (zie afbeelding 1). Omdat het geld buiten de regio niets waard is, wordt men geprikkeld bestedingen en *investeringen* lokaal te doen. Hierdoor wordt waarde gecreëerd en groeit de lokale koopkracht. *Speculeren* kan niet, omdat het systeem zo ontworpen is dat het geld binnen de reële economie moet blijven. Het lokale geld is *complementair* en men streeft niet naar autarkie, dus er blijft (economische) uitwisseling met 'buiten'.

Deelnemers krijgen ook toegang tot rentevrij krediet, waarmee de groeiwang verdwijnt (Hughes, 2015). Volgens Sotiropoulou (2014) verandert de economische en sociale

¹¹ Geldschepping bleef formeel een staatsaangelegenheid, maar werd feitelijk overgelaten aan de markt (o.a. Lietaer et al., 2012).

¹² Zoals de Bitcoin en de Ethereum. Er zijn ruim 1500 verschillende soorten crypto-currencies (<https://coinmarketcap.com/all/views/all/>). Overigens worden crypto-currencies door de Nederlandse rechtbank niet als geld gezien, maar als ruilmiddel (<https://uitspraken.rechtspraak.nl/inziendocument?id=ECLI:NL:GHARL:2016:4219>).

positie van deelnemers niet fundamenteel, maar versterkt het kredietsysteem wel de zelfsturing en krijgt men weer enige handelingsmacht (*agency*). In dit alles klinken, naast economische en sociale, ook politiek-activistische motieven.

Bovenstaande roept bij mij de vraag op welke (ver)houding de Vix-deelnemers ten opzichte van economie hebben. Hoe kijken zij naar *oikonomia*, *chremastike*, geldschepping, renteheffing en groeiwang? In hoeverre denken zij hierop invloed te hebben door te 'vixen'?

Afbeelding 1 Visualisatie van geldstromen in euro's en in circulair geld. Herdrukt van Circuit Nederland website, van Social Trade Circuit Nederland, 2018d, opgehaald van <https://www.circuitnederland.nl/>) Copyright 2018 by Circuit Nederland.

Bij (1) stroomt het geld direct de regio uit, bij (2) worden euro's omgezet in circulair geld, bij (3) circuleert het circulaire geld in de regio, bij (4) wordt het circulaire geld weer omgezet in euro's en stroomt het verder.

1.2 De sociaal-culturele dimensie van geld

Geld is volgens Zelizer (1994) niet neutraal. Zij ontdekte dat mensen geld 'oormerken', zowel moreel (eerlijk, zwart, zuur verdiend geld, enzovoorts) als praktisch (extraatje, zakgeld, fooi, bestemd voor een speciale uitgave, enzovoorts). Mensen personaliseren geld¹³, samenhangend met hun culturele kapitaal: klasse, leeftijd, gender, religie, etniciteit, regio en natie. Zelizer constateert hierin een paradox: hoe meer en hoe vanzelfsprekender er fysiek één soort geld en één legale vorm van geld gehanteerd worden, hoe meer delicate processen er optreden en hoe complexer de sociaal-culturele differentiatie wordt¹⁴.

Een belangrijk onderdeel van ons culturele kapitaal zijn waarden (Lister, 2007). Sedláček (2012) betoogt dat economie niet waardenvrij is en dat moraliteit er weer een

¹³ Het oormerken is volgens Zelizer (1994) niet een unieke eigenschap van geld, het gebeurt bijvoorbeeld ook met consumptiegoederen, etenswaren en kleding. Denk bij dit laatste aan feestkleding, werkkleding en uniformen.

¹⁴ Een voorbeeld hiervan is de euromunt, die een neutrale voorkant heeft en nationale symbolen op de achterkant: elk land moest het ontwerp kunnen accepteren, vandaar de neutrale uitstraling, terwijl er toch een gevoel van herkenbaarheid en 'eigenheid' vanuit moest gaan (De Nederlandsche Bank, 2014).

onderdeel van moet worden. Want, zoals Vandeveldde stelt: “Waar de logica van het geld zonder restricties heerst, verdwijnt de ziel van mens en wereld” (2017, p. 8). Felber (2014) geeft dit in zijn werk handen en voeten¹⁵. Hij komt tot vier kernwaarden voor de *oikonomia*: menselijke waardigheid; solidariteit en sociale rechtvaardigheid; ecologische duurzaamheid; transparantie en medezeggenschap. Deze sluiten aan bij centrale waarden die diverse wetenschappers vonden binnen de circulaire geldsystemen die zij onderzochten: eigendom zonder groei (Seyfang & Longhurst, 2013); solidariteit, wederzijds vertrouwen, wederkerigheid en persoonlijke relaties (Sanz, 2016); behoud van autonomie en de mogelijkheid om waardenvolle zaken, zoals dierbare herinneringen, buiten reguliere transacties te houden (Sotiropoulou, 2014); milieudoelen (Hughes, 2015).

In § 1.1 kwam de morele kant van economie en geldschepping al impliciet aan de orde. Hieronder wordt dit geëxpliciteerd met behulp van drie waarden: solidariteit, verbondenheid en vertrouwen. Solidariteit en verbondenheid zijn volgens de Vix-website (Vix, 2018a) belangrijke argumenten om lid te worden. Omdat de Vix een lokaal/regionaal initiatief is en de lokale identiteit een rol zou kunnen spelen in de beweegredenen om deel te nemen, ga ik ook kort in op *lokale* verbondenheid. De morele insteek is weliswaar sociaal-cultureel ingebed, maar ook sterk politiek-activistisch gekleurd.

Solidariteit, verbondenheid en lokale identiteit

Zygmunt Bauman (2012) betoogt dat sociale structuren in onze tijd sneller verdwijnen dan dat ze ontstaan, wat weinig tijd geeft voor consolidatie. De ontmanteling van de verzorgingsstaat benadrukt daarnaast tegenstellingen en competitie, wat tot afname van onderlinge solidariteit leidt. Kortetermijndenken krijgt de overhand en problemen worden op de schouders gelegd van individuele burgers die geacht worden vrij te denken en beslissen. Bauman benadrukt de individuele en gemeenschappelijke kwetsbaarheid en de angst die mensen ervaren in een steeds beangstigendere mondiale context. Het bestrijden van de angst om het bestaan is overgedragen aan de markt en het individu zelf. Dit sluit aan op ideeën van eerdergenoemde auteurs (o.a. Lietaer et al., 2012; Vandeveldde, 2017), die erop wijzen dat het huidige geldsysteem niet alleen onduurzaam gedrag uitlokt, maar ook tot devaluatie van sociaal kapitaal leidt. Geld lokt egoïstisch gedrag uit en het huidige geldsysteem competitie, angst en wantrouwen.

¹⁵ Geïnspireerd op Felbers werk is in de Westerse wereld in de laatste jaren een *grassroots*-beweging ontstaan, de Economy for the Common Good (<https://www.ecogood.org/en>). Er zijn inmiddels in allerlei landen afdelingen. In de afgelopen jaren is door de leden ervan ‘De Common Good Balans’ ontwikkeld, als instrument om bedrijven te toetsen op hun bijdrage aan en waarde voor de samenleving (*oikonomia*). Hierin staan deze vier waarden centraal.

Judith Butler (2012) benadrukt juist de onderlinge verbondenheid. Met onze geboorte worden we inwoner van een wereld die al bestaat en vorm gegeven is door degenen vóór ons en om ons heen. Daarnaast brengt de kwetsbaarheid van het menselijk lichaam afhankelijkheid en onzekerheid met zich mee. Dit maakt juist ieder mens verantwoordelijk voor het leven van elke ander. Kwetsbaarheid en onzekerheid horen bij het leven, wat betekent dat we actief moeten werken aan het behoud van dit complexe, niet-gekozen samenleven. Aanvullend stelt Lorey (2015) dat zekerheid alleen *collectief* bereikt kan worden, ook al verleidt de huidige individualisering mensen tot het kiezen voor de eigen zekerheid.

Deze verbondenheid heeft ook een lokale, regionale kleur. Ondanks dat ieders leefwereld in de afgelopen decennia in omvang en bereik enorm is toegenomen, is de eigen woonplaats volgens Terlouw en Hogenstijn (2015) voor veel mensen nog steeds *de* basis. Mensen identificeren zich met hun lokale gemeenschap, waar hun dagelijkse leven zich afspeelt en ook de meeste van hun persoonlijke netwerken gecentreerd zijn. Steden en regio's kenmerken zich echter doordat het geen natuurlijke of bewust gevormde gemeenschappen zijn (Terlouw & Hogenstijn, 2015). De identiteit ervan ontstaat door de uitwisseling van gezamenlijke kenmerken en belangen en door de wijze waarop deze verschillende belangen bij elkaar gebracht worden. Bauman (2012) beschrijft iets vergelijkbaars. Ook al is er enerzijds sprake van verlies van solidariteit, anderzijds is er behoefte aan het behoren bij een groep en een sterk ervaren van de lokale identiteit. Hij meent dat dit laatste mede voortvloeit uit ons onvermogen om op grotere schaal (nationaal, mondiaal) invloed uit te oefenen. Het lokale is het enige niveau waarop we dat nog wel kunnen. Volgens Bauman zoeken mensen in toenemende mate naar een ons-kent-ons-gevoel en gelijkgezindheid, hoewel het anders-zijn van de ander tegelijkertijd een aantrekkingskracht blijft behouden. De Vix zou mensen het gevoel kunnen geven te horen bij een bepaalde kring met gedeelde waarden en interesses. Bauman (2012) wijst er wel op dat groepsvorming altijd gepaard gaat met het buitensluiten van anderen.

Vertrouwen

Vandevelde (2017) wijst op het verschil tussen een ruil in het economische en het sociale domein. Een economische ruil betreft kwantificeerbare belangen, waar een strikt evenwicht geldt tussen geven en ontvangen. Bij een sociale ruil, een gift, staan onevenwichtigheid, ongelijkheid, macht, maar ook kwaliteit centraal. Men weet nooit of, hoe, wanneer en in welke vorm een tegengift gedaan wordt, maar men vertrouwt erop dat deze komt. De schuld is echter nooit volledig ingelost. Zo is volgens Vandevelde geven, ontvangen, teruggeven en doorgeven een onderdeel van het leven. Dit is gerelateerd aan Butlers (2012) ideeën over

solidariteit. Vandevelde (2017) bepleit een 'nieuwe' economie die gebaseerd is op de principes van de gift: op vertrouwen en kwaliteit van het werk¹⁶.

Ik ben benieuwd op welke wijze bovenstaande in de verhalen van de Vix-deelnemers terug te horen is. In hoeverre zijn hun motieven waarden-geladen? Hoe komen thema's als angst, kwetsbaarheid, onzekerheid, solidariteit, verbinding, vertrouwen, competitie en samenwerking (indirect) tot uiting? Op welke wijze identificeren deelnemers zich al dan niet met (de regio) Alkmaar?

1.3 Politiek-activistische dimensie

Zoals hierboven gezegd beogen circulaire geldinitiatieven de economie en de samenleving stabiel te maken, deelnemers weer enige handelingsmacht te geven als tegenwicht tegen de kapitalistische economie, en de lokale economie te versterken. Via het geld wil men de wereld verbeteren. Als derde dimensie komt daarom de politiek-activistische kant aan bod.

Sinds de jaren tachtig is de financiële wereld gedepolitiseerd, staten dereguleerden de financiële markten en boetten in aan macht en zeggenschap (Bourdieu, Heilbron & Reynaud, 2003; Ossewaarde, 2017). Omgekeerd nam de top van het bedrijfsleven in de loop van de 20^e eeuw meer bezit van de staat, waarmee de democratie in gevaar kwam¹⁷ (Ossewaarde, 2007). Ossewaarde bepleit daarom dat mensen weer de publieke dimensie in hun persoonlijke problemen gaan zien. Ook Mouffe (2007) stelt dat politieke kwesties om debat in de *publieke* ruimte vragen, omdat ze per definitie over conflicterende vraagstukken gaan. Dat komt overeen met Warners (2005) invalshoek dat individuele problemen onderhevig zijn aan machtsstructuren, en dus politiek bepaald zijn en via de politiek veranderd kunnen worden. Warner ziet het politieke als een *lokale* setting en het creëren van het gemeenschappelijke leven, omdat dit gedeeld leven plaats vindt vanuit *interactie* met elkaar¹⁸. Dit sluit aan op de (lokale) verbondenheid (zie § 1.2). Mouffe (2007) roept op om de hegemonie van het (narratief van het) liberalisme¹⁹ en kapitalisme te bestrijden.

¹⁶ Vandevelde (2017) stelt dat de 'oude' economie gebaseerd is op controle.

¹⁷ Het debat over de democratische legitimiteit van geld en economie (en politiek!) is uitermate boeiend, maar leg ik in deze scriptie terzijde, dat zou te ver voeren.

¹⁸ Warner (2005) volgt hier Hannah Arendt. Mouffe (2007) vindt overigens dat Arendt te optimistisch is over de mogelijkheid om, vanuit het pluralistische sociale, te komen tot consensus.

¹⁹ Mouffe (2007) definieert liberalisme als een rationele en individualistische benadering van de realiteit. Dit is in haar visie onmogelijk, omdat in de sociale complexiteit altijd conflicterende belangen spelen, die nooit rationeel op te lossen zijn. Het sociale is altijd in beweging en gaat altijd gepaard met machtsrelaties. Het politieke is de weerslag van de sociale orde op een gegeven moment en kent altijd vormen van uitsluiting.

Deze politiek-activistische dimensie heeft een sterk verband met de andere twee dimensies. Waarden bijvoorbeeld zijn sociaal-cultureel bepaald, maar moraliteit heeft ook een politiek-activistische kant. Omgekeerd zijn politiek-activistische overtuigingen ook sociaal-cultureel gekleurd. Over meerdere aspecten is hierboven al voldoende gezegd. Hier beperk ik me tot de driehoek overheid-particulier initiatief-markt en de *commons* (het gemeengoed).

De driehoek overheid-particulier initiatief-markt en de commons

Mensen verhouden zich niet alleen tot elkaar, maar ook tot de overheid, en vice versa. Bauman (2012) betoogt dat de relatie tussen staat en burgers onder druk staat. Enerzijds verdwijnt de handelingsmacht van de moderne staat langzaamaan naar het mondiale speelveld, waardoor de staat minder relevant wordt voor haar burgers en politici geneigd zijn zich voornamelijk op het plaatselijke te richten. Anderzijds legt de staat veel verantwoordelijkheid neer bij de markt en het privé-initiatief. De driehoek overheid-particulier initiatief-markt zoals Esping-Andersen (1990) deze beschreef, verschuift hierdoor. De burger wordt een bewust kiezende, actieve *homo economicus* (Ossewaarde, 2010) en de markt krijgt meer macht (Ossewaarde, 2017) ²⁰.

In het heersende (neo)-liberale narratief (Mouffe, 2007) wordt de markt gezien als innovatief, dynamisch en revolutionair, en de overheid als log, bureaucratisch en inert (Mazzucato, 2015). Mazzucato toont overtuigend aan dat dit frame eenzijdig is en dat innovatie een collectief proces is. De overheid is ook 'ondernemend', heeft een lange tijdshorizon en doet in werkelijkheid veel investeringen die het publieke welzijn ten goede komen en waarmee nieuwe markten gecreëerd worden. Tegelijkertijd bewijst Mazzucato dat marktpartijen ook een behoudende kant hebben en soms parasitair profiteren van overheid en samenleving. Kanttekening hierbij is dat Mazzucato onderzoek verrichtte naar staten, terwijl mijn onderzoek zich richt op de gemeentelijke overheid.

Bovenstaande en de *grassroots*-beweging van circulaire betaalinitiatieven valt goed te verbinden met het gedachtegoed over de *commons* (het *gemeengoed*²¹). Iaione (2016) omschrijft *commons* als datgene waarbij het noodzakelijk is dat algemene toegankelijkheid en gebruik gewaarborgd zijn. Welzijn van de gehele gemeenschap, waarde-creatie voor iedereen en sociale inclusie staan daarin centraal. Hier komt ook de sociaal-culturele dimensie weer naar voren. Iaione (2016) bepleit een bestuurswijze van gemeentebestuur, burgers en

²⁰ Hier wordt mijns inziens een paradox zichtbaar. Aan de ene kant krijgen mensen meer handelingsmacht (*agency*) en zelfsturing (Lorey, 2015) en wordt minder paternalistisch van bovenaf besloten. Aan de andere kant is actief burgerschap een uiting van een bestuurswijze (*gouvernementalité*), waarbij gedrag effectief gestuurd wordt door de overheid (*conduire des conduites*) (Foucault, 1982).

²¹ Denk aan watervoorziening en infrastructuur en (in vroeger tijden) de gemeenschappelijke weiden.

maatschappelijke groeperingen *samen*, waaraan ook lokale bedrijven en kennisinstituten bijdragen²². Omdat hij benadrukt dat de *commons* niet alleen de stedelijke ruimte betreft, maar ook lokale *diensten*, kan circulair geld mijns inziens als een vorm van *commons* worden beschouwd²³. Iaione (2016) noemt lokale munteenheden als een van de mogelijke onderdelen in de transitie naar een *common-based community*.

De politiek-activistische dimensie is relevant voor het onderzoek naar de verhalen achter de Vix. In hoeverre willen deelnemers het financiële systeem veranderen? De Vix is een particulier initiatief en betreft actief ondernemers, de gemeente neemt er (nog) geen deel aan²⁴. Hoe kijken Vix-deelnemers naar de rolverdeling tussen overheid, markt en particulier initiatief?

1.4 Samenvatting, probleemstelling en vraagstelling

In dit theoretische kader is gekeken naar de economische, sociaal-culturele en politiek-activistische dimensie van geld. Op de economische dimensie is onderscheid gemaakt tussen de *oikonomia* en de reële economie enerzijds, waarbij handel ten dienste staat van het welzijn van de gehele gemeenschap, en de *chremastike* en de speculatieve economie anderzijds, waarbij het gaat om kapitaalaccumulatie. De geldschepping is grotendeels in handen gekomen van private banken en losgezongen van de reële economie. Renteheffing op schulden vraagt om oneindige groei op een eindige planeet. Naast contant en giraal geld bestaat digitaal geld, onder andere circulair, lokaal geld.

Op de sociaal-culturele dimensie van geld zijn verschillende waarden gevonden die gekoppeld zijn aan de *oikonomia*: menselijke waardigheid; solidariteit en sociale rechtvaardigheid; ecologische duurzaamheid; transparantie en medezeggenschap. Solidariteit staat in de huidige tijd onder druk door het appel op individuele keuzes. Terwijl gemeenschappen juist baat hebben bij een sterke solidariteit, gezamenlijkheid en verbinding

²² Iaione (2016) benoemt vijf hoekstenen voor de *commons*: samen leven, samen groeien (waar de *oikonomia* dus centraal staat), samen produceren, samen besturen en samen verbeelden (innovatie en experimenteren).

²³ Vergelijk ook Bauwens & Lievens (2013). Bauwens ziet lokaal geld als gedecentraliseerd goed dat de gemeenschap dient. Zijn ideaal is een mondiale munt, buiten staat en markt om gecreëerd, die de gemeenschap dient (zoiets als de Bitcoin, maar dan zonder speculatieve doeleinden).

²⁴ In Bristol bijvoorbeeld heeft de gemeentelijke overheid een aanjagende functie vervuld, ook omdat ondernemers daardoor de mogelijkheid hebben om eventueel overtollig circulair geld via gemeentebelastingen uit te geven (<https://bristolpound.org>). De Alkmaarse wethouder heeft aangegeven pas interesse te hebben in de Vix, wanneer de omzet boven €50.000 uit gaat komen (D. Engelsma, persoonlijke communicatie, 1 maart 2018).

tussen mensen, mede omdat er sprake is van afhankelijkheid. *Lokale* (ver)binding is voor veel mensen nog steeds belangrijk.

Op de politiek-activistische dimensie is beschreven dat het persoonlijke weer 'gerepolitiseerd' zou kunnen of moeten worden. De verhoudingen tussen overheid-particulieren-markt zijn aan het verschuiven. De overheid doet een beroep op actief burgerschap en de markt krijgt meer macht. Het frame van de inerte overheid en de innovatieve markt is echter onterecht. Het gedachtegoed van de *commons* biedt een alternatieve insteek voor de samenwerking in de driehoek.

Als geld een economische, sociaal-culturele en politiek-activistische dimensie heeft, hoe komt dat tot uiting in een circulair, lokaal betaalinitiatief? Welke mechanismen worden zichtbaar? Wat beweegt consumenten en ondernemers om zich aan te sluiten? Welke verhalen schuilen hier achter? Om dit te onderzoeken richt ik me op de Vix in de regio Alkmaar. De vraagstelling luidt:

Wie nemen deel aan het circulaire geldcircuit 'Vix' in Alkmaar en omstreken, op welke manier maken zij er gebruik van en wat zijn hun beweegredenen?

Deelvragen zijn:

- Hoe gebruikt men het geldcircuit Vix en wat kenmerkt de deelnemers sociaal-demografisch?
- Op welke manier is deelname aan de Vix gerelateerd aan economische beweegredenen?
- Welke sociaal-culturele motieven komen tot uiting in de verhalen van de deelnemers?
- Welke politiek-activistische overwegingen spelen een rol in de verhalen van de deelnemers?

2. Het Circuit Nederland en de regio Alkmaar

Dit hoofdstuk geeft achtergrondinformatie over Stichting STRO en de werkwijze van het Circuit Nederland. Daarna volgen enkele sociaaleconomische en demografische kenmerken van de regio Alkmaar. Deze gegevens verlenen context aan de omvang, economische vitaliteit, groeipotentie en kwetsbaarheid van het Vix-netwerk.

Het Circuit Nederland

STRO is ongeveer 30 jaar actief in het ontwikkelen van alternatieve geldsystemen (Toxopeus, 2014). In eerste instantie in de vorm van LETS²⁵ (*local exchange trading systems*) en bartersystemen²⁶. De circulaire betaaleenheden zoals deze nu gebruikt worden in het Circuit Nederland zijn een verfijning van de LETS, gecombineerd met een barterstelsel (van Arkel, 2016). STRO ontwikkelde hiertoe de Cyclos-software²⁷. Hierbinnen worden alle verhandelde goederen en diensten als onderlinge claims opgeslagen.

Het Circuit Nederland is een gesloten betaalsysteem met een dekking in euro's (Toxopeus, 2014). Door euro's over te maken naar Circuit Nederland 'koopt' een deelnemer circuiteenheden, in Alkmaar Vixen. Een circuiteenheid heeft (voorlopig) een gelijke waarde als een euro (Toxopeus, 2014). Elke euro die deelnemers inleggen wordt op een speciale bankrekening gedeponneerd en blijft daar. Als voordeel van digitaal boven contant circulair geld ziet STRO de transparantie en de mogelijkheid om gebruiksvoorwaarden te stellen. Circulair geld moet minimaal 180 dagen²⁸ in een regio te circuleren, alvorens het teruggewisseld kan worden naar euro's (Circuit Nederland, 2018c). Eventueel terugwisselen kost 0,5% (Vix, 2018b).

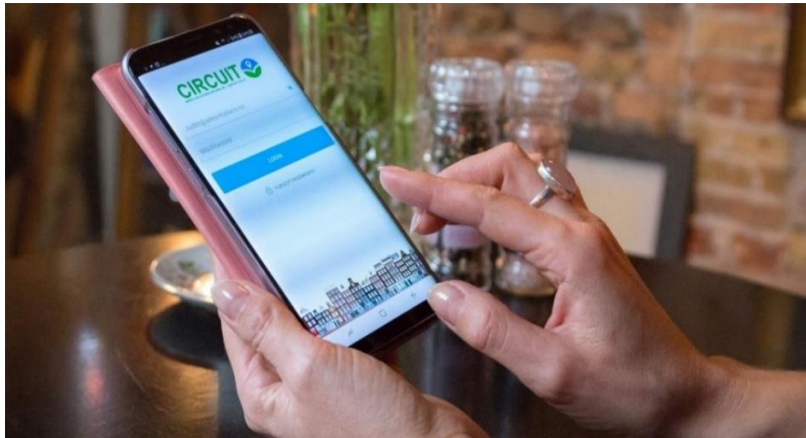
Betalen kan met een smartphone via een betaalapp (zie afbeelding 2) of door Vixen over te maken via de betaalomgeving (zie afbeelding 3) (Vix, 2018e). Ondernemers die met de Vix werken, registreren Vix-inkomsten en -uitgaven in hun gewone boekhouding in euro's, voor particulieren worden Vixen door de belastingdienst gezien als cadeaubonnen (Circuit Nederland, 2018c).

²⁵ LETS zijn sociale netwerken waarbinnen mensen rentevrij goederen en diensten uitwisselen met elkaar. Zoals de Amsterdamse Noppes, die overigens nog steeds bestaat (zie <http://noppes.nl/npps/index.php>). LETS streven naar een evenwicht tussen 'schulden' en 'vorderingen'.

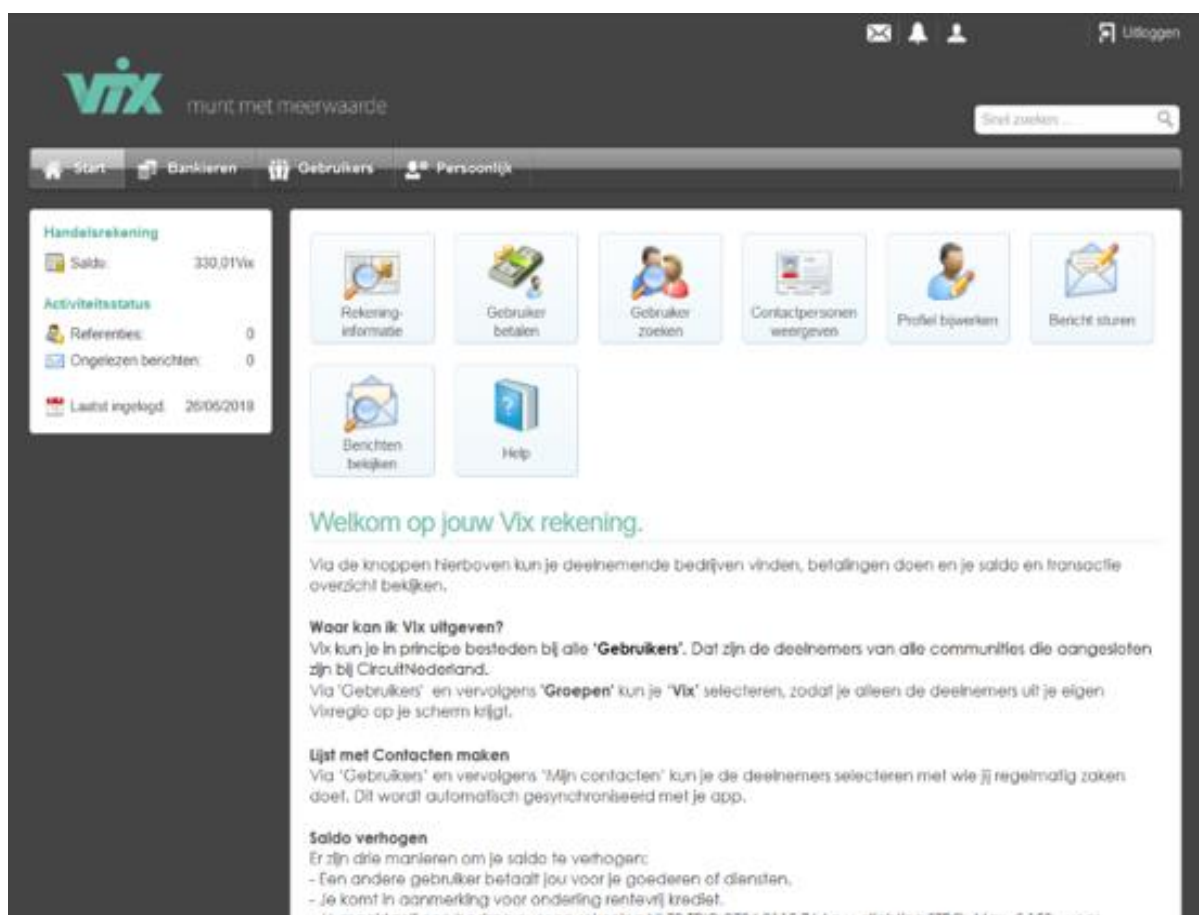
²⁶ Barterstelsels zijn commerciële betaal- en kredietnetwerken, waarbinnen bedrijven rentevrij zaken kunnen doen via een bemiddelaar. Deze systemen streven naar een evenwicht tussen 'schulden' en 'vorderingen'.

²⁷ Vanaf eind jaren '90 is Cyclos uitgebreid in diverse Zuid-Amerikaanse landen getest en continu verbeterd (Toxopeus, 2014). Sindsdien is Cyclos succesvol ingezet, onder andere op Sardinië (<https://www.sardex.net>) en in Bristol (<https://bristolpound.org>). Cyclos won in 2014 de 'E-pay Innovation Award 2014' en de Eurose Commissie investeerde onder andere in de Sardex (van Arkel, 2016).

²⁸ Dit is de periode die nu geldt (Circuit Nederland, 2018c). In de toekomst kan die periode desgewenst verlengd worden.

Afbeelding 2 [Vix-app]. Overgenomen van Vix website, van Vix, 2018e, opgehaald van <https://vix.nl/faq> Copyright 2018 by Vix.

Afbeelding 3 [Vix-betaalomgeving]. Herdrukt van Circuit Nederland website, van Social Trade Circuit Nederland, 2018e, opgehaald van <https://mijn.circuitnederland.nl/vix#login> Copyright 2018 by Circuit Nederland.

Regio Alkmaar

Alkmaar heeft als provinciehoofdstad een bovenregionale functie wat betreft recreatief winkelen voor mensen uit Noord-Holland Noord (Droogh & Eijkelkamp, 2011) en behoort tot de grote winkelsteden in de provincie (Provincie Noord-Holland, 2018). De gemeentes Alkmaar, Heiloo, Heerhugowaard, Langedijk en Bergen vormen samen de COROP-regio Alkmaar²⁹ (Provincie Noord-Holland, 2017)(zie afbeelding 4). In deze COROP-regio wonen circa 240.000 mensen, van de beroepsbevolking zijn globaal 29.000 mensen laagopgeleid, volgden 59.000 middelbaar onderwijs en zijn 38.000 hoogopgeleid (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017a). De Vix-regio bestaat uit de gemeentes Heerhugowaard, Alkmaar, Langedijk (HAL) en Bergen, Uitgeest, Castricum, Heiloo (BUCH)³⁰. Dat is iets groter dan de COROP-regio. Het aantal inwoners van deze regio bedraagt circa 295.000 (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017b).

In de Vix-regio staan ongeveer 24.000 bedrijven ingeschreven (cbsinuwbuurt, 2016), waarschijnlijk zitten hier veel slapende bedrijven tussen (D. Engelsma, persoonlijke communicatie, 1 maart 2018). De Provincie Noord-Holland (2018) beschouwt het midden- en kleinbedrijf³¹, waaronder bijna alle bedrijven vallen, als de motor van de economie.

²⁹ Nederland is in 1970 door de Coördinatiecommissie Regionaal Onderzoeksprogramma (COROP) ingedeeld in COROP-regio's: kernen op grond van forenzenstromen (<https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/nederland-regionaal/gemeente/gemeenten-en-regionale-indelingen/landelijk-dekkende-indelingen>).

³⁰ Gemeenten Heerhugowaard, Alkmaar en Langedijk (HAL) werken veel samen en de gemeenten Bergen, Uitgeest, Castricum en Heiloo zijn ambtelijk gefuseerd (BUCH) (<http://www.regioalkmaar.nl/>). Deze zeven gemeenten werken ook samen in de Regio Alkmaar.

³¹ Onder het midden- en kleinbedrijf vallen bedrijven tot 250 werknemers (Europese Commissie, 2003).

Regio-indeling**Kop van Noord-Holland (corop)**

 Kop van Noord-Holland (regio)

 West-Friesland

Alkmaar e.o. (corop)

IJmond (corop)

Groot-Amsterdam (corop)

 Zaanstreek

 Waterland

 Gemeente Amsterdam

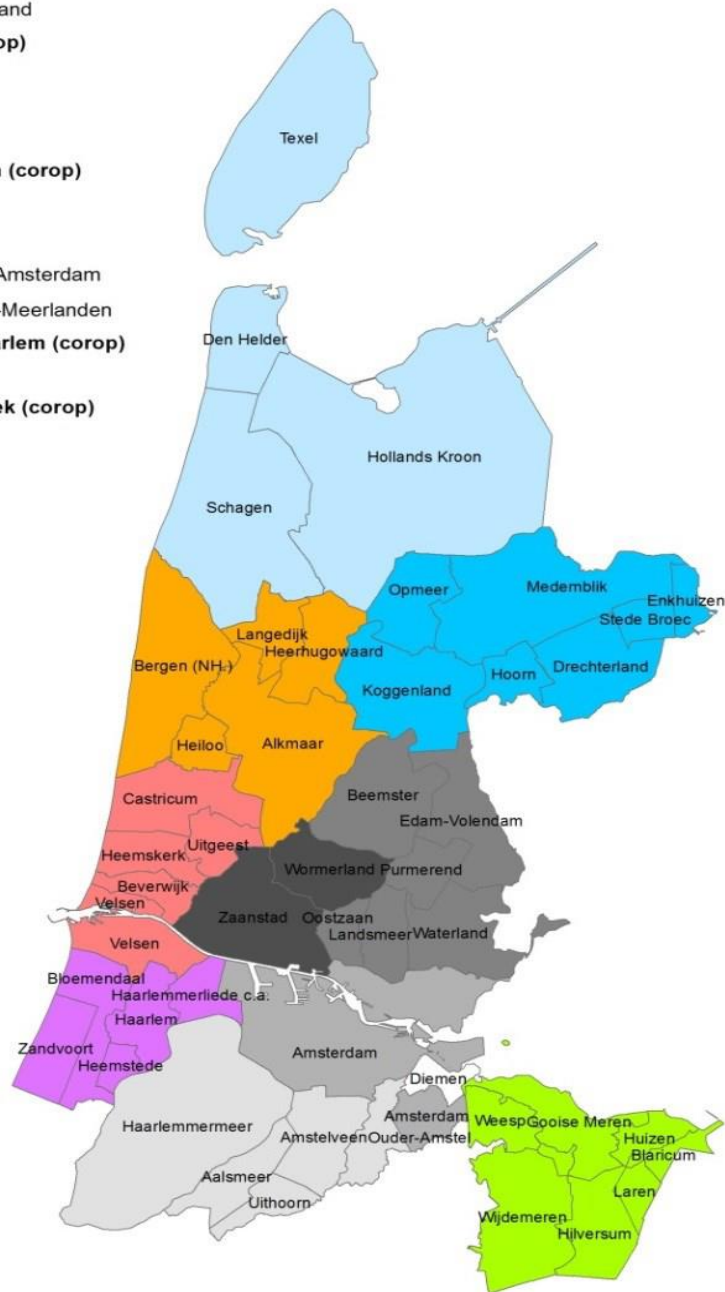
 Amstelland-Meerlanden

Agglomeratie Haarlem (corop)

Gooi & Vechtstreek (corop)

Afbeelding 4 Regio-indeling. Herdrukt van "Noord-Hollandse Arbeidsmarkt in cijfers" van Provincie Noord-Holland, 2017, p.2. Copyright 2017 by Provincie Noord-Holland.

Toelichting: COROP-indeling Noord-Holland. De Vix-regio omvat de COROP-regio Alkmaar, plus de gemeenten Castricum en Uitgeest.

3. Onderzoeksmethode

De vraagstelling binnen deze scriptie is onderzocht met behulp van kwalitatieve methoden. Ik was namelijk op zoek naar de persoonlijke verhalen achter de Vix. In een iteratief en recursief proces (Seidel, 1998) is voorafgaande aan en tijdens het veldwerk zowel sociologische, filosofische als economische, relevante literatuur bestudeerd, totdat verzadiging (Bryman, 2012) bereikt was. De onderzoekspopulatie bestaat uit de ondernemers en particuliere deelnemers van de Vix die gedurende de looptijd van het onderzoek (januari-juni 2018) ingeschreven stonden.

Sinds september 2016 neem ik zelf deel aan de Vix. Als lid heb ik toegang tot de Vix-betalomgeving³², waar de lijst van alle deelnemers staat³³ en ontvang ik nieuwsberichten. Hiermee is tot op zekere hoogte een opportunistische onderzoeksstrategie (Riemer, 1977) gevolgd. Het contact met de deelnemers was steeds snel gelegd en vanuit een gezamenlijke belangstelling ontstonden er vanzelfsprekende gesprekken. Ik heb mezelf ook nadrukkelijk gepresenteerd als medelid. Een potentieel gevaar hiervan was een te sterke betrokkenheid, waardoor mijn objectiviteit negatief beïnvloed zou kunnen zijn.

Dataverzameling

Bij aanvang van het onderzoek waren ongeveer 120 Vix-deelnemers aangesloten (70 ondernemers en 50 consumenten) (W. van Bokhorst, persoonlijke communicatie, 1 maart 2018), verspreid over de regio, maar met een sterke concentratie rond Alkmaar (zie afbeelding 5). Om de eerste deelvraag naar de kenmerken van de populatie te kunnen beantwoorden en om inzicht te krijgen in het 'grote verhaal' van de gehele populatie (Bryman, 2012), is een korte, volledig anonieme, enquête in het programma Questback opgesteld. De enquête bestond uit tien gesloten vragen (zeven voor iedereen en drie specifiek voor ondernemers) aangaande sociaal-demografische kenmerken zoals leeftijd, gender, inkomen, opleidingsniveau en het gebruik van het circuit, en één open vraag naar ieders motieven om deel te nemen (zie bijlage 1).

³² De Vix-betalomgeving is alleen toegankelijk voor de deelnemers en is beveiligd met behulp van een inlognaam en -code. In deze omgeving kan de eigen transactiegeschiedenis opgezocht worden, gezocht worden naar andere deelnemers en kunnen onderlinge betalingen verricht worden. Het Circuit Nederland is zo ingericht dat betalingen gedaan kunnen worden naar alle landelijk aangesloten deelnemers, dus ook van andere (lokale) circuits. De persoonlijke informatie van particuliere Vix-deelnemers (zoals profielfoto's en datum van inschrijving) is alleen zichtbaar voor de Vix-deelnemers, niet voor de deelnemers aan andere circuits. De ondernemers staan ook op de openbare website.

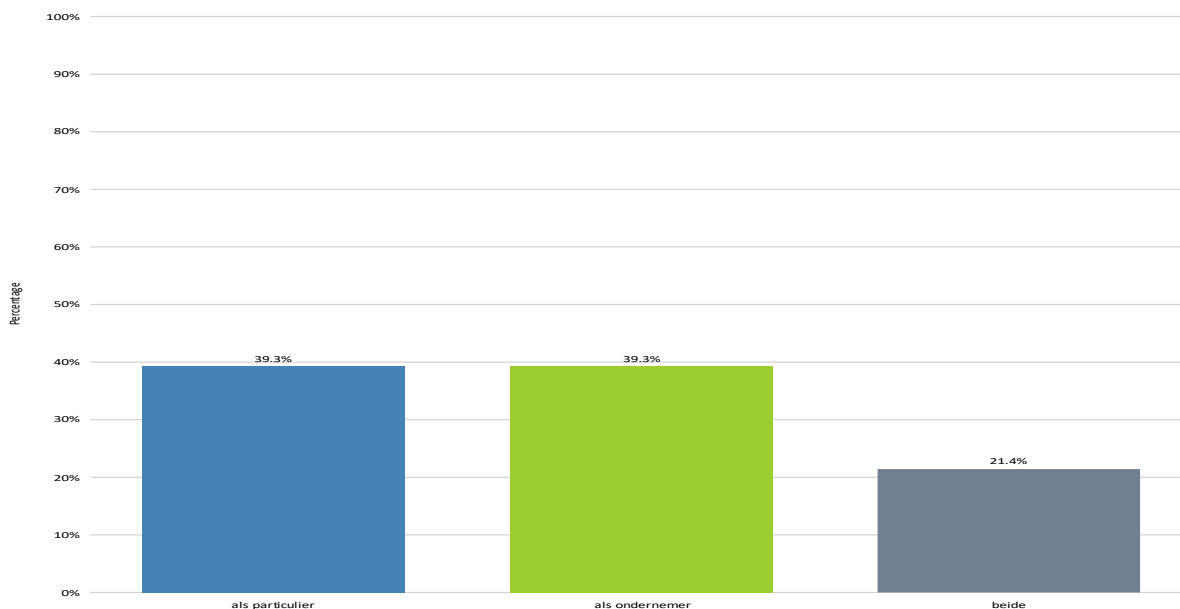
³³ Op de openbare Vix-website staan alleen de bedrijven, inclusief contactgegevens, niet de particuliere deelnemers.

Afbeelding 5 [Verspreiding deelnemende bedrijven mei 2018].
Herdruckt van Vix website, van Vix, 2018c, opgehaald van <https://vix.nl/faq> Copyright 2018 by Vix.

Op 28 maart jl. is een Vix-nieuwsbrief, onder andere over de lancering van de nieuwe Vix-website, naar alle deelnemers gemaild. Deze nieuwsbrief eindigde met een korte introductie op het onderzoek, het verzoek de enquête in te vullen en een directe link naar Questback (zie bijlage 2). Vanwege de lage respons ($n=6$), is door de muntmakelaars³⁴ op 14 april een gepersonaliseerd email-bericht gestuurd naar alle Vix-deelnemers met opnieuw een link naar de enquête en een aansporing deze in te vullen (zie bijlage 3). De uiteindelijke respons was $n=28$, waaronder elf particulieren en zeventien ondernemers, waarvan zes de Vix ook particulier gebruiken (zie afbeelding 6). Dat wil zeggen dat 23% van de deelnemers de enquête heeft ingevuld. In principe heeft iedereen een even grote kans gehad de enquête te ontvangen, dus in die zin was er geen steekproefvertekening (Zwitsers & Zijlstra, 2015).

³⁴ De muntmakelaars zijn de beheerders van de Vix-betalomgeving, zorgen voor de website en de nieuwsbrieven, zijn actief in het werven van nieuwe leden en treden naar buiten toe als vertegenwoordigers van de Vix op (bijvoorbeeld naar de pers). Een van de muntmakelaars is de initiatiefnemer van de Vix.

Afbeelding 6 Hoe maakt u gebruik van de Vix?

Om de overige drie deelvragen, betreffende de economische, sociaal-culturele en politiek-activistische motieven van de deelnemers, te beantwoorden en een diepgaand beeld (Bryman, 2012) van de verhalen achter de Vix te verwerven, zijn diepte-interviews gehouden met twintig Vix-deelnemers. Het eerste gesprek was met de twee muntmakelaars, voor een globaal idee over de manier waarop het netwerk gestart is en zich nu uitbreidt én hun eigen beweegredenen. Daarna zijn ondernemers en particuliere deelnemers bewust geselecteerd en benaderd op basis van variatie (Bryman, 2012). Het ging mij hierbij om duur deelname, leeftijd, sekse, soort en omvang bedrijf. Ik heb zowel mensen gezocht van het eerste uur, als mensen die later of pas sinds kort aangesloten zijn³⁵. Ook heb ik diversiteit qua leeftijd en sekse proberen te verkrijgen³⁶. Bij de ondernemers is tevens gezocht op bedrijfssoort en bedrijfsgrootte. Ik heb twee bedrijven uitgezocht waarvan ik wist dat ze al langere tijd Vixen van consumenten accepteren. Van alle overige deelnemers was mij vooraf niet bekend in hoeverre ze de Vix ook daadwerkelijk gebruikten. Een enkel bedrijf heb ik benaderd omdat het lidmaatschap me intrigeerde (zoals een grote culturele instelling in Alkmaar en een bedrijf met circa 800 medewerkers). Eén respondent heb ik via de sneeuwbalmethode (Bryman, 2012) aangeraden gekregen. Twee mensen hebben zelf contact met mij gezocht naar

³⁵ Via de Vix-betalomgeving is van iedere deelnemer de datum van activering van het account zichtbaar.

³⁶ In de Vix-betalomgeving staan bij sommige deelnemers profielfotootjes. Met behulp hiervan kon ik leeftijd en sekse inschatten.

aanleiding van de enquête en bleken mooi in het palet te passen. Via de muntmakelaars ben ik in contact gekomen met twee ondernemers die het initiatief wel kennen, maar geen lid willen worden.

Het benaderen van particuliere deelnemers bleek lastiger dan voorzien. Als lid kan ik via de Vix-betalomgeving iedereen een digitaal bericht sturen. Maar deze berichten blijken pas gelezen te kunnen worden als mensen inloggen om een betaling te doen en aangezien de meeste leden dat zelden doen, bleven mijn uitnodigingen onbeantwoord. De muntmakelaar heeft daarom mijn verzoek aan hen doorgestuurd via hun gewone emailadres (dat ik uit privacyoverwegingen niet kon en wilde hebben). Dit leverde uiteindelijk enkele afspraken op, hoewel minder dan vooraf gehoopt. Gezien de ontwikkelfase van de Vix (nu vooral ondernemers werven en pas later een echte publiekscampagne) bleek het achteraf echter logisch om meer ondernemers dan particulieren te spreken.

Er zijn vier particuliere deelnemers gesproken, zeven ondernemers die zowel voor hun bedrijf als privé gebruik maken van Vix, zeven ondernemers die de Vix alleen bedrijfsmatig gebruiken en twee ondernemers die geen lid zijn en ook niet willen worden (zie tabel 1).

De vraagstelling en de deelvragen over het gebruik van de Vix en de economische, sociaal-culturele en politiek-activistische dimensies zijn met behulp van het theoretisch kader vertaald naar een interviewleidraad (zie bijlage 4). Er is gevraagd naar het gebruik van de Vix; geld, rente en economie; waarden, doelen en idealen; solidariteit en lokale identiteit; de driehoek overheid-particulier initiatief-ondernemers. De respondenten kregen alle ruimte om hun eigen verhaal te vertellen, terwijl ik dankzij de interviewleidraad zeker wist dat alle onderwerpen aan bod kwamen. Naarmate het onderzoek vorderde werd de interviewleidraad steeds meer puur een checklist. De gesprekken duurden doorgaans vier tot vijf kwartier. Het kortste gesprek duurde 40 minuten, het langste twee uur. Er zijn twee dubbelinterviews gevoerd, de overige gesprekken waren een op een. De respondenten kozen steeds de gesprekslocatie. Er zijn vijf gesprekken bij deelnemers thuis gevoerd en acht op hun bedrijfslocatie, waarvan vier op een kantoor, twee in een kantoortuin en een aan de bar van het betreffende restaurant. Er zijn ook vijf gesprekken in een café gevoerd. Hier heeft het achtergrondrumoer de kwaliteit en diepgang van het gesprek mogelijk enigszins beïnvloed, vooral doordat ikzelf soms iets minder focus had. Deze geluidsopnamen waren af en toe minder goed verstaanbaar.

Het waren doorgaans heel vrije gesprekken die via heel verschillende paden tot mijn antwoorden leidden. Het ene gesprek was zakelijker of juist persoonlijker dan het andere. Sommige gesprekken werden heel filosofisch, en weer andere waren vooral praktisch. Dit

sloot goed aan bij de verschillende persoonlijkheden, het soort bedrijf en de beweegredenen om deel te nemen. Sommige respondenten bleken een onverwachte 'meerwaarde' te hebben. Zonder dat ik het vooraf wist bleken twee particulieren voormalig raadslid van de gemeente Alkmaar te zijn geweest, is één ondernemer dit voorjaar als Alkmaars raadslid geïnstalleerd en probeert één particulier een circulair geldcircuit in West-Friesland-Oost te starten.

Data-analyse

Alle gesprekken zijn opgenomen en verbatim uitgewerkt. Zeven gesprekken zijn door geïnstrueerde, betrouwbare³⁷ anderen uitgewerkt (vijf door dezelfde en twee door twee anderen), de overige gesprekken door mijzelf. Eén geluidsopname is mislukt. Van dit gesprek heb ik, direct na thuiskomst, de hoofdlijnen genoteerd, hierdoor miste ik echter de details. Bij het transcriberen is gelet op stiltes, aarzelingen en beklemtoning. Het coderen en analyseren startte tijdens het transcriberen (Saldaña, 2013) of tijdens naluisteren en controle van de door anderen uitgetypte gesprekken. Tussentijdse veldnotities en analytische reflecties (Hammersley, & Atkinson, 2007) waren *mental notes*, met als risico het vergeten van details.

De eerste vijf getranscribeerde gesprekken zijn volledig open gecodeerd om eerste inzichten te verkrijgen (Saldaña, 2013) en de verhalen voor zich te laten spreken. De overige gesprekken zijn ook open gecodeerd, maar hoe verder ik kwam hoe geordender ik ging werken. De codes werden ondergebracht onder hoofdcodes om overzicht te behouden. Ook verschaften kernwoorden uit de literatuur enkele extra codes (Saldaña, 2013). Om een grotere zorgvuldigheid te verkrijgen is het coderen van de eerste zeven gesprekken herhaald. Dit leverde extra informatie en diepgang op. De open vraag van de enquête is meegenomen tijdens de codering. Er zijn ruim 1100 codes uit alle verhalen gekomen, geordend onder 40 hoofdcodes. Het nadeel van het grote aantal codes was dat het behouden van overzicht wat meer moeite kostte. Een groot voordeel was dat alle nuances 'geoogst' konden worden, maar vooral dat de overlap en samenhang tussen de drie dimensies (economisch, sociaal-cultureel, politiek-activistisch) goed zichtbaar werden. De hoofdcode 'economie' bijvoorbeeld bevatte deels puur economische subcodes, zoals klantenbinding, prijsberekening en de vrije markt, maar ook sociaal-culturele subcodes, zoals opbouwen van duurzame klantenrelaties, leegloop van het platteland of het versterken van de lokale economie, en politiek-activistische aspecten, zoals het monetaire stelsel, houding ten opzichte van mondiale bedrijven en een op geld gerichte economie.

³⁷ Betrouwbaar, zowel qua zorgvuldigheid als discretie.

Een aantal hoofdcodes betrof daarnaast het gebruik van de Vix en praktische ideeën en wensen. Als analyse-instrument is softwareprogramma Atlas.ti gebruikt. Zie bijlage 5 voor de codeboom.

Ethiek

Gedurende het gehele traject heb ik bij beslissingen gebruik gemaakt van het stappenplan van De Ethische Data Assistent (Utrecht Data School, 2017). Dit betrof voornamelijk het anonimiseren van de transscripties, de opslag van de geluidsopnames in een beveiligde omgeving en het vernietigen ervan nadat het gehele project is afgerond, transparantie over doelen, aanpak en mijn eigen rol, de benaderingswijze en omgang met de respondenten en *informed consent*. Daarnaast heb ik aandacht besteed aan de wederkerigheid (Hammersley, & Atkinson, 2007), zonder mijn objectiviteit uit het oog te verliezen en zonder respondenten te sturen in hun antwoorden. Al gingen alle respondenten mondeling akkoord met het noemen van hun voornaam en hun bedrijfsnaam, heb ik er voor gekozen om iedereen te anonimiseren. Alleen de drie (oud)-raadsleden, die een publieke functie vervuld hebben, c.q. vervullen, en de twee muntmakelaars, die met naam en toenaam naar buiten toe optreden als Vix-vertegenwoordigers, anonimiseerde ik niet. Drie Vixers stelden prijs op het lezen van de concept-scriptie, hun reacties gaven geen aanleiding tot wijzigingen.

Naam/ nummer ³⁸ + (m/v)	Extra informatie	Gebruik Vix bedrijfsmatig (o) en/of particulier (p)	Soort bedrijf	Leeftijds- categorie ³⁹	Lid sinds	Omvang bedrijf ⁴⁰
Wim van Bokhorst (m)	Initiatiefnemer + muntmakelaar	o+p	Cultureel ondernemer	> 60	begin	zzp
Dennis Engelsma (m)	Muntmakelaar	o+p	Beheer van servers	40-60	2017	klein
1 (m)		o+p	Timmerwerk	40-60	begin	zzp
2 (v)		o+p	Massages	40-60	begin	zzp
3 (m)		o+p	Duurzame energie	40-60	2016	zzp
4 (m)	Financieel manager	o	Culturele instelling	40-60	2016	middel
5 (m)	10 jr raadslid Alkmaar + 8 jr fractie PvdA	p	--	40-60	2016	--
7 (v)		o	Coaching / training	40-60	2016	zzp
8 (m)	Opzetten circuit West-Friesland-Oost	p	--	40-60	2016	--
10 (v)		p	--	> 60	begin	--
11 (v)		o	Restaurant	20-40	2017	klein
13 (m)		o	Lokale supermarkt	40-60	2016	middel
14 (m)		o	Financieel-juridische dienstverlening	40-60	2018	middel
15 (m)		o	Digitale reclame-concepten	40-60	begin	middel
16 (m)		geen lid	Reklamebureau en culturele projecten	40-60	-	zzp
18 (v)		o+p	Landschapsherstel	40-60	2016	zzp
19 (v)	Sinds kort raadslid Alkmaar GL	geen lid	Sociaal ondernemer	20-40	-	zzp
20 (m)	8 jaar raadslid Alkmaar GL	p	--	> 60	begin	--
21 (v)		o	Interieurontwerp/ conceptontwikkeling	40-60	2018	zzp
22 (v)	Bedrijf heeft ca 800 medewerkers	o	Afvalinzameling en recycling / infrastructuur / brandstoffen	40-60	2018	groot

Tabel 1. Lijst met gesproken Vix-deelnemers

³⁸ Nummers hangen samen met de volgorde in coderingsprogramma Atlas.ti, verder irrelevant.

³⁹ Hier zijn de in de enquête gehanteerde categorieën aangehouden.

⁴⁰ Hier zijn de in de enquête gehanteerde categorieën aangehouden.

4. Analyse van de verhalen over de Vix

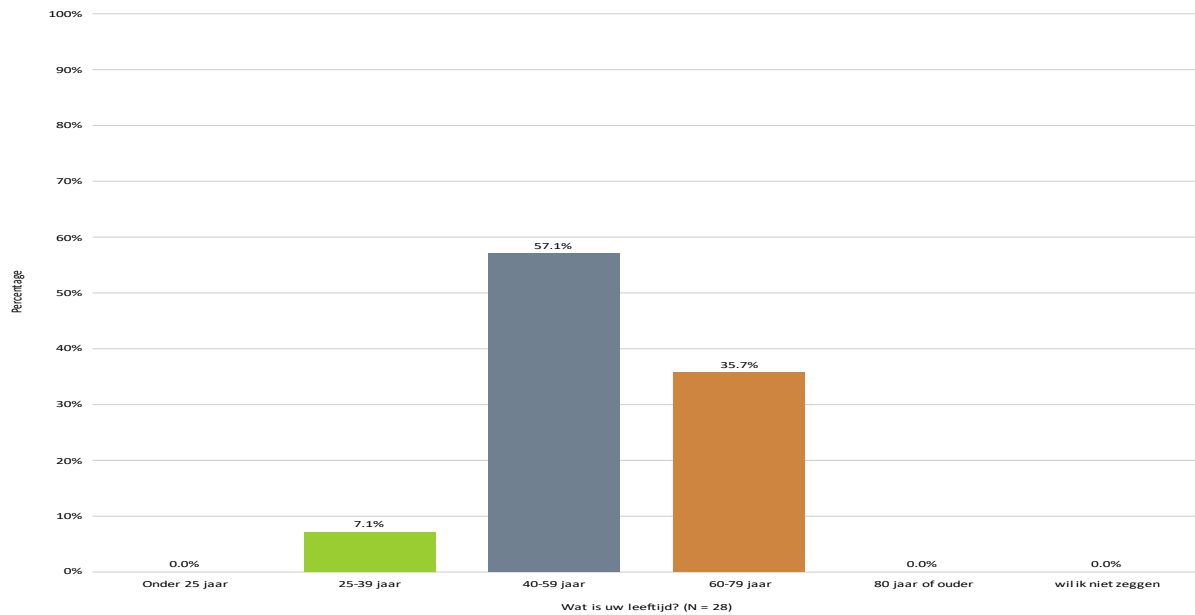
De drie dimensies economisch, sociaal-cultureel en politiek-activistisch die gebruikt zijn om orde te scheppen in het theoretisch kader, komen in de verhalen van de Vix-deelnemers alle drie terug, maar lopen sterk door elkaar heen. In deze analyse, die voornamelijk gebaseerd is op de twintig gevoerde gesprekken, volg ik de verhalen van de Vixers directer op de voet. De uitkomsten uit de open enquêtevraag komen overeen met de verhalen uit de gesprekken. De gebruikte citaten komen letterlijk uit de transcripties, waar zinvol zijn ze voor de leesbaarheid taalkundig enigszins aangepast. De cijfers achter de citaten verwijzen naar de gesproken Vix-deelnemers (zie tabel eind hoofdstuk 3).

4.1 Vix-netwerk en gebruik van de Vix

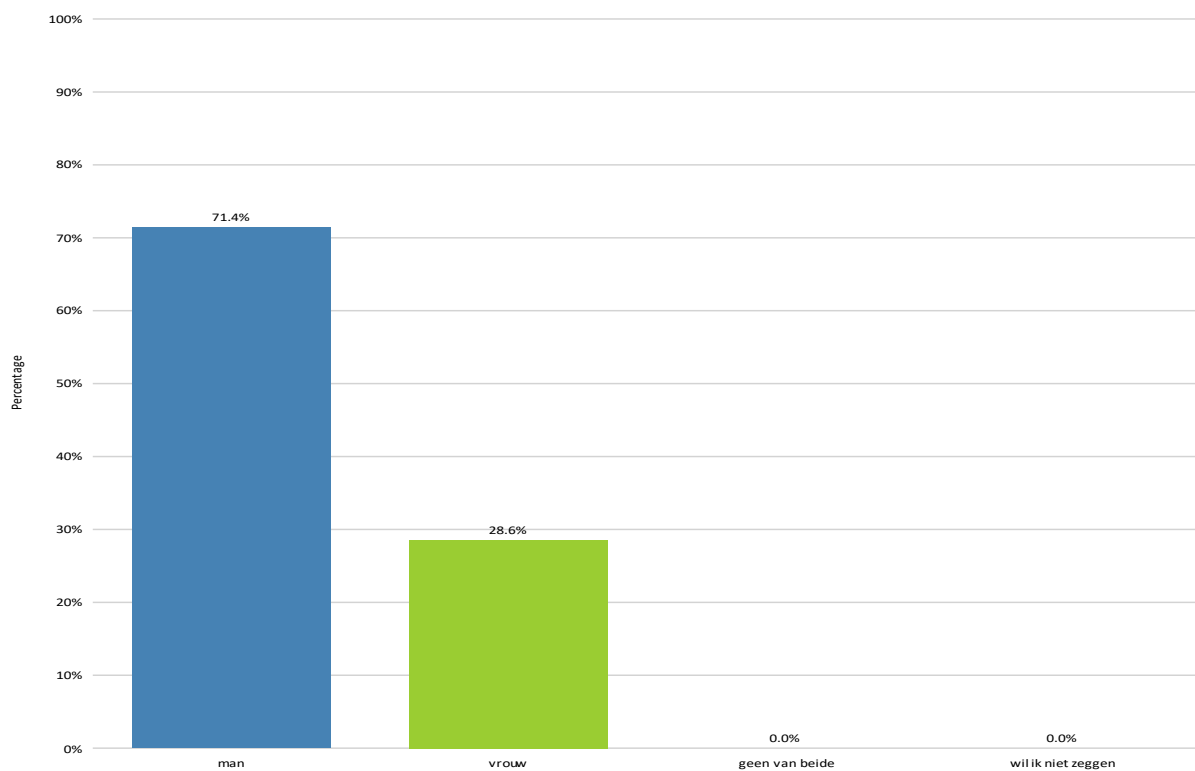
In deze paragraaf wordt het Vix-netwerk gepresenteerd en ingegaan op het gebruik van de Vix. De sociaal-demografische kenmerken van de populatie zijn voornamelijk gebaseerd op de enquête, aangevuld met informatie vanuit de gesprekken. Het deel over het gebruik van de Vix berust deels op de enquête en deels op de gesprekken. In bijlage 6 is het volledige Questback-rapport van de enquête (met grotere afbeeldingen) te vinden.

Het Vix-netwerk

De populatie bestaat uit ongeveer 120 leden. Op basis van de enquête-uitkomsten (n=28) wordt sociaal-demografisch een gematigd divers karakter zichtbaar. 7% is tussen 25-39 jaar, bijna 60% tussen de 40-60 jaar, ruim 35% tussen 60-80 jaar (zie afbeelding 7). Van de 20 geïnterviewden is dat respectievelijk 10%, 70% en 20%. De verhouding man-vrouw is in de enquête globaal 70-30 (n=28) (zie afbeelding 8) en in de gesprekken 60-40 (n=20). Dus gemiddeld 65-35.

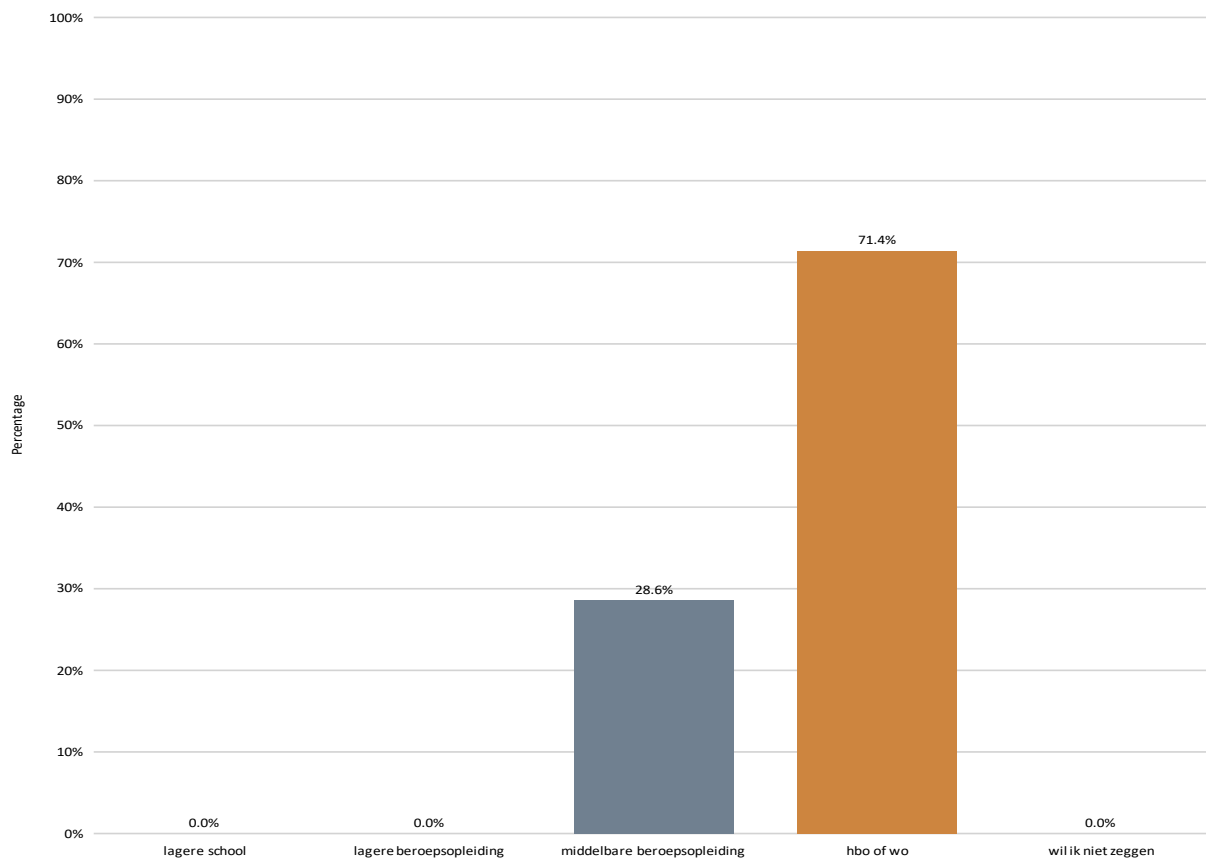

Afbeelding 7 Wat is uw leeftijd?

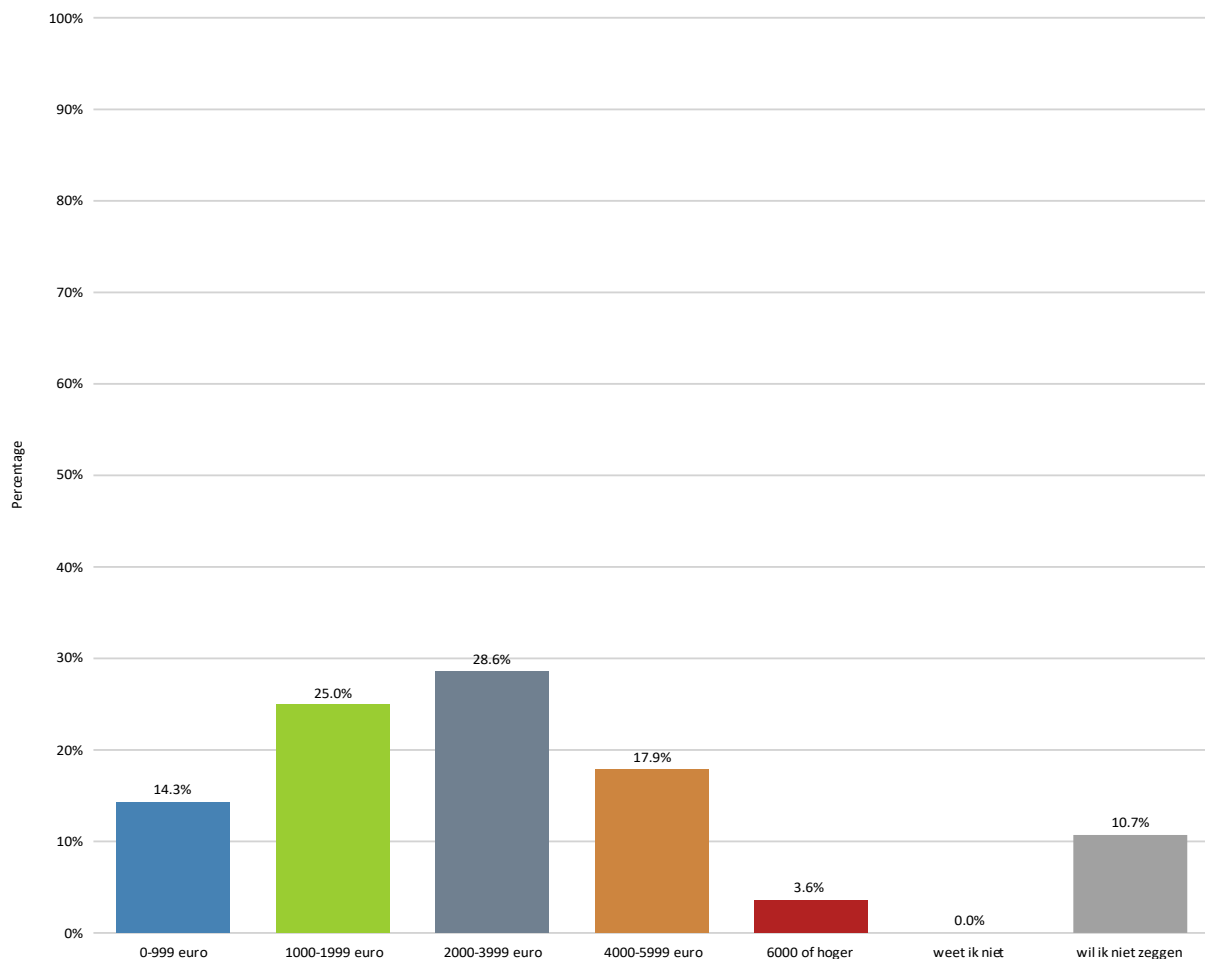
Afbeelding 8 Wat is uw geslacht?

Uit de enquête (n=28) en de gesprekken blijkt dat de deelnemers mbo (30%) of hbo-wo (70%) opgeleid zijn (zie afbeelding 9). Dit laat zien dat de Vixers relatief (veel) hoger opgeleid zijn dan de regionale populatie, waarvan 23% laagopgeleid, 47% mbo-opgeleid en 30% hoogopgeleid is (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2017a).

Afbeelding 9 Wat is uw hoogst genoten opleiding?

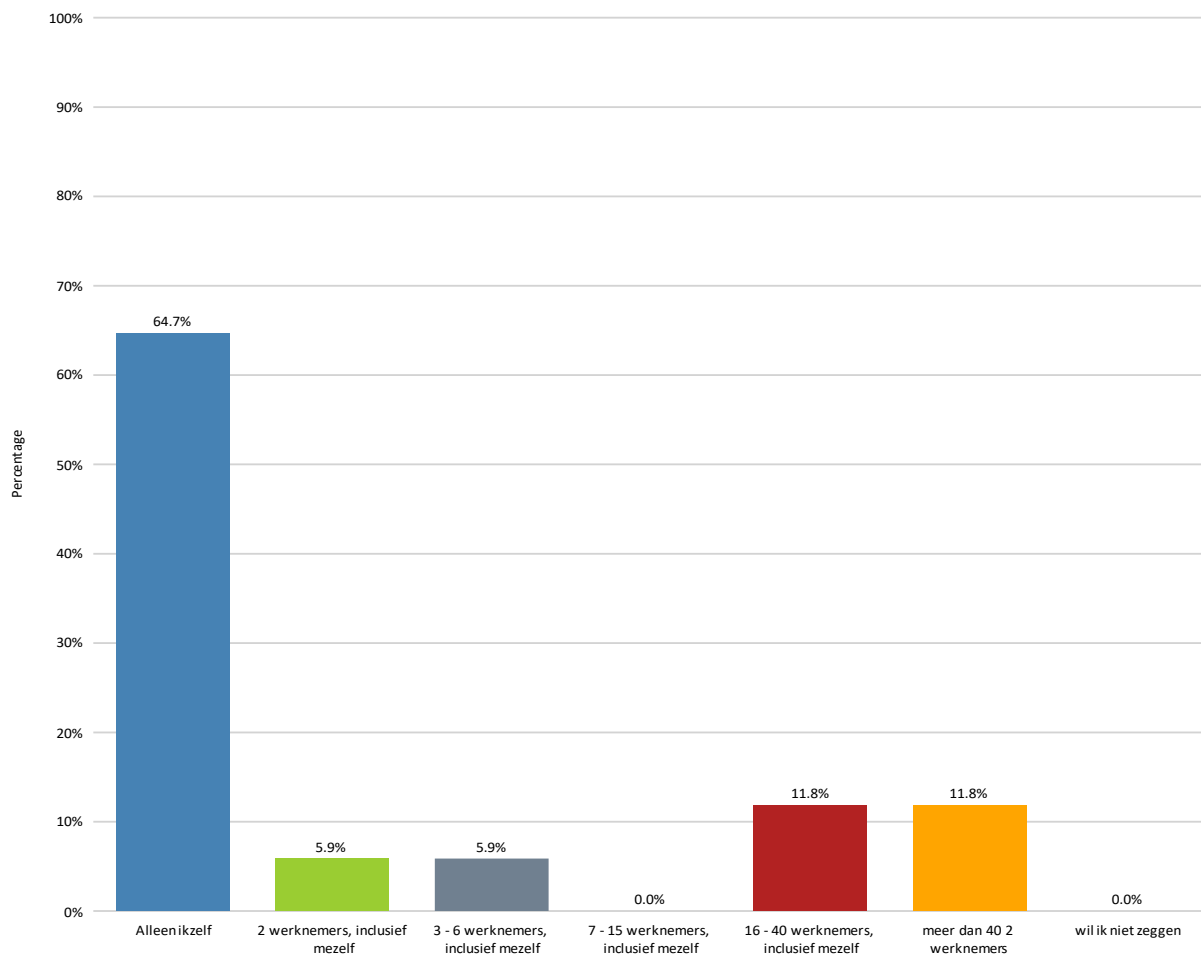
Van de netto maandinkomens ligt volgens de enquête 39% onder modaal en 50% op of boven modaal (n=28)(zie afbeelding 10). In de gesprekken is hier niet naar gevraagd.

Afbeelding 10 Mijn netto maandinkomen (of dat van mijn huishouden) ligt tussen

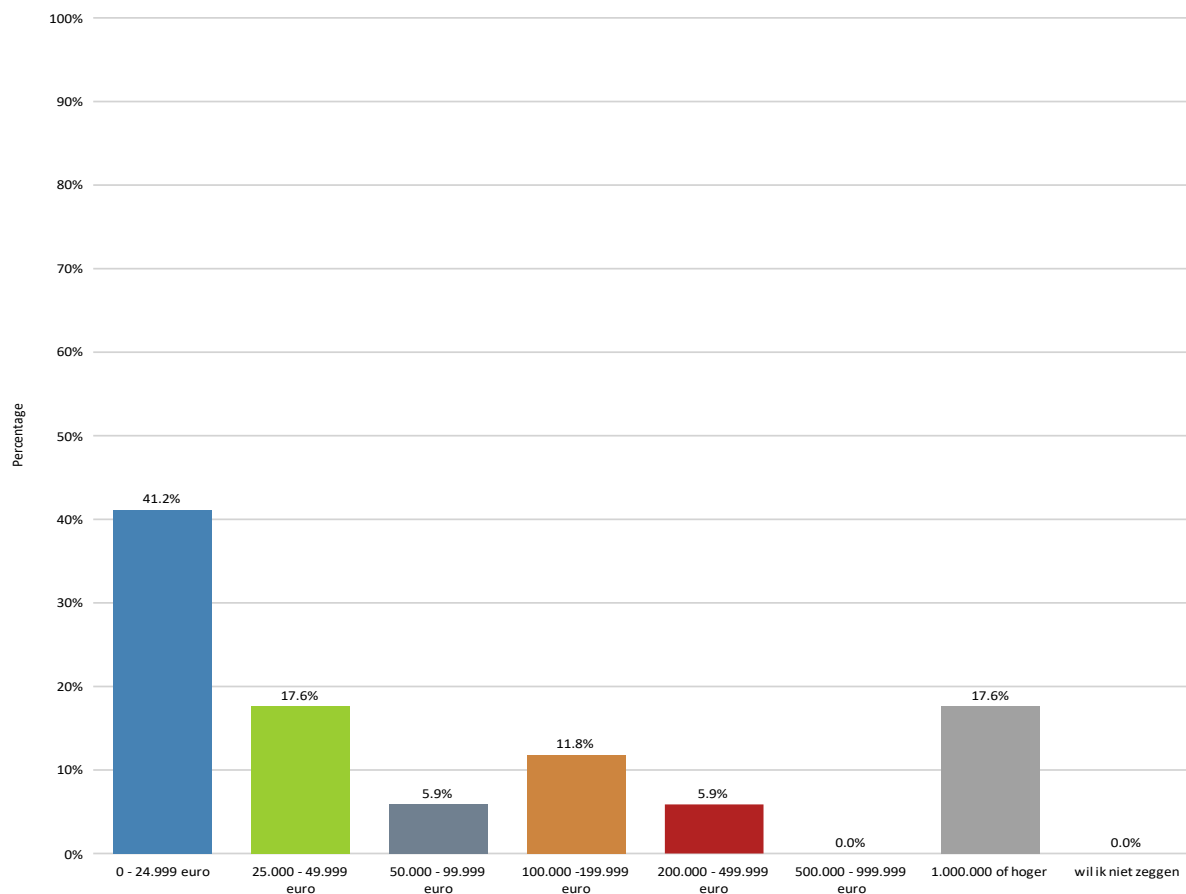
Van de ondernemers is volgens de enquête (n=17) 65% zzp'er. Daarnaast zijn twee kleine (2-15 werknemers), twee middelgrote (16-40 werknemers) en twee grotere bedrijven (meer dan 40 werknemers) aangesloten (zie afbeelding 11)⁴¹. Dit komt overeen met de 20 geïnterviewden, met als uitzondering een vertegenwoordiger van een bedrijf met circa 800 medewerkers. Op basis van de lijst met deelnemende bedrijven (Vix, 2018c) krijg ik de indruk dat langzamerhand meer middelgrote en grotere bedrijven lid zijn geworden.

⁴¹ Overigens hanteert de Europese Commissie (2003) andere normen voor de indeling van het mkb: een microbedrijf heeft onder de 10 werknemers, een klein bedrijf onder de 50 en een middelgroot bedrijf onder de 250. De in dit onderzoek gehanteerde indeling geeft wat meer onderscheid en sluit beter aan bij de werkelijkheid van de Vix.

Afbeelding 11 Er werken bij mijn bedrijf

Van de bedrijven heeft volgens de enquête (n=17) 59% een bruto jaaromzet onder €50.000, 6% onder €100.000, 18% tussen €100.000-500.000 en 18% boven een miljoen (zie afbeelding 12). In de gesprekken is hier niet naar gevraagd.

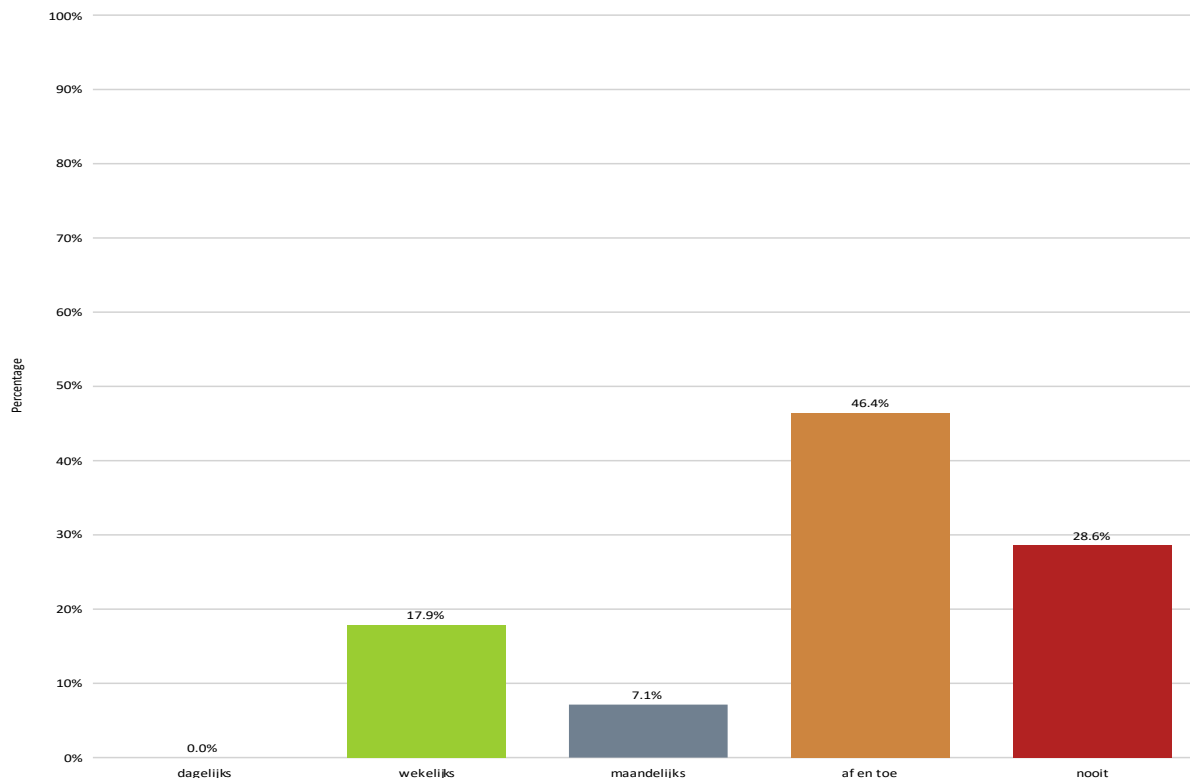

Afbeelding 12 De bruto jaaromzet van mijn bedrijf ligt tussen

Het Vix-netwerk omvat de wijde regio Alkmaar (zie § 2.2), maar de associatie is nu nog wel sterk Alkmaar-gebonden. Vijf geïnterviewden werken/wonen buiten Alkmaar, de overigen zijn Alkmaar-gebonden (enkele ondernemers wonen wel buiten Alkmaar, maar hun bedrijf is in Alkmaar gevestigd). Dit komt overeen met de verspreiding van de aangesloten bedrijven, zie afbeelding 5.

Gebruik van de Vix

Het daadwerkelijke gebruik van de Vix is bescheiden: uit de enquête (n=28) blijkt dat 18% wekelijks, 7% maandelijks, 46% af en toe en 29% nooit gebruik van de Vix maakt (zie afbeelding 13). Van de ondernemers (n=17) wisselt 70% met 0-2 anderen Vixen uit, 18% met 3-5 anderen, 1 persoon (6%) met 11-20 en 1 persoon (6%) met meer dan 50 (zie afbeelding 14). Dat laatste is, gezien het totale omvang van het Vix-netwerk, vermoedelijk een invul-vergissing.

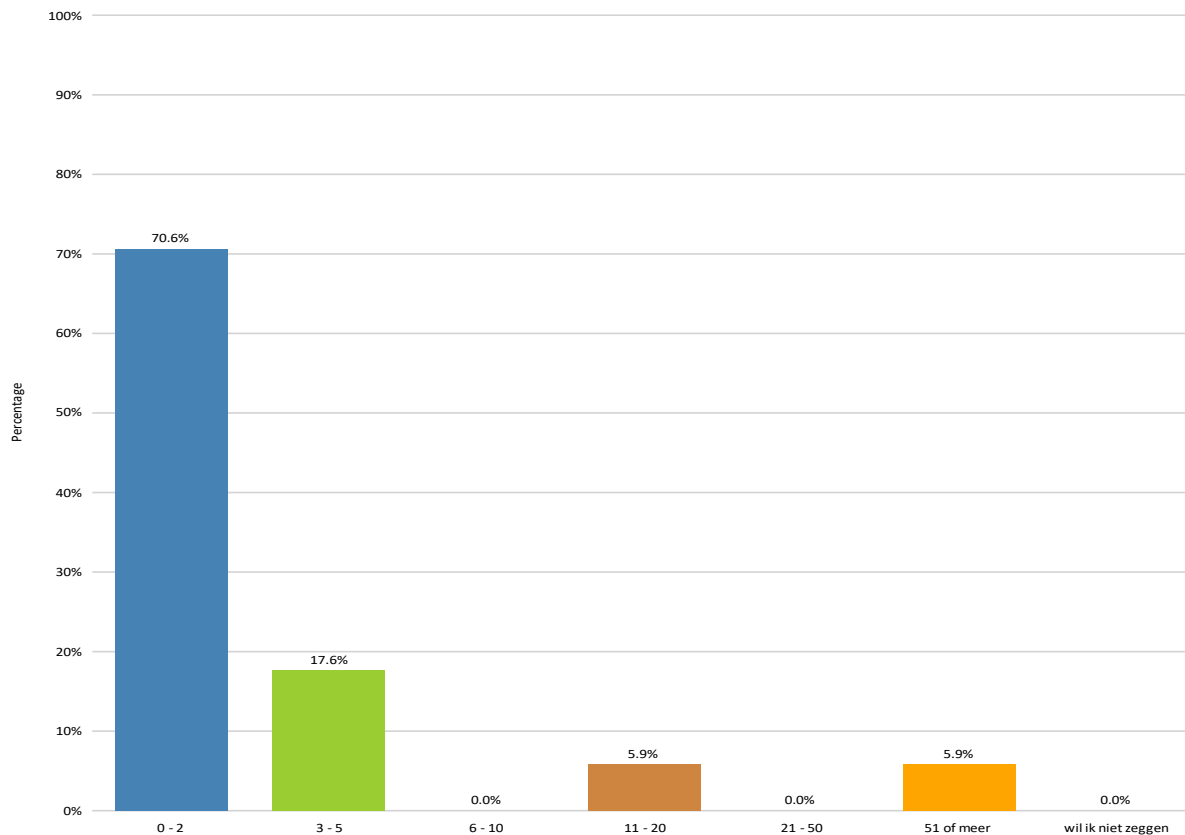

Afbeelding 13 Hoe vaak maakt u gebruik van de Vix?

Deze percentages komen overeen met de verhalen van de Vixers. Er zijn enkelen die ermee (proberen te) betalen, maar ook zij moeten steeds zoeken wáár ze hun Vix kwijt kunnen. De beperkte omvang van het netwerk werkt belemmerend, echt gebruiken kan slechts mondjesmaat. Enkele ondernemers gaan pas (actief) participeren als er voldoende of heel veel bedrijven meedoen. Er zijn nu nog weinig consumenten die daadwerkelijk met de Vix betalen, veel nieuwe klanten heeft de Vix nog niet opgeleverd. De meeste ondernemers zijn ook van mening dat zich eerst meer winkels moeten aansluiten voordat het voor consumenten interessant wordt.

De consumenten die wel met de Vix aan de kassa betalen zijn wisselend enthousiast over de Vix-betalapp. Een enkeling zou liever een contante Vix zien (heeft geen smartphone en kan de app dus niet gebruiken), de meesten vinden het juist handig om digitaal te betalen. Sommigen vinden de app onnodig omslachtig (inloggen, wachtwoord intypen). Een enkeling spreekt uit dat het nu nog meer om het gedachtegoed gaat dan om het daadwerkelijke gebruik. Mede omdat het betalen aan de kassa soms 'gedoe' oplevert, omdat personeel niet altijd weet hoe de betaalapp werkt. Dit lijkt ook wel gewenning. Uit mijn eigen

waarnemingen tijdens de gesprekken in winkels en cafés blijkt dat het betalen ook soepel kan verlopen.

Afbeelding 14 Met hoeveel andere ondernemers / bedrijven doet u zaken in Vix?

Enkele ondernemers geven aan dat de dubbele geldstromen (euro's en Vixen) extra inspanning kosten en ze denken dat dit minder inzichtelijk is voor de belastingdienst. Dit is soms een van de redenen om nu niet te willen participeren. Anderen benoemen dat het overboeken via de betaalomgeving simpel werkt. Een enkeling vindt het vervelend om niet zelf te kunnen terugboeken in euro's.

Iedereen is het er over eens dat de Vix naast de euro blijft lopen, niemand wil volledig afhankelijk worden van de Vix. De euro is bovendien nodig voor zaken als belastingen, hypotheek en aankopen buiten het circuit.

4.2 Versterken van lokale economie en lokale gemeenschap

Een belangrijk onderdeel in alle verhalen is het versterken van de lokale economie en het versterken van de lokale gemeenschap. Voor bijna iedereen gaan deze twee hand in hand. De kern van het verhaal is dat men verwacht dat beide door de Vix vergroot worden. Zowel de economische als sociaal-culturele dimensie komen hierin terug, maar indirect ook de politiek-activistische dimensie. Vervolgens komt de wijze waarop de lokale identiteit een rol speelt naar voren. Tot slot ga ik in op de vraag wie baat heeft bij de Vix.

Versterken van de lokale economie

Bijna alle ondernemers geven in eerste instantie economische motieven voor het meedoen met de Vix: geld stroomt niet de regio uit, het levert mogelijk extra werk en omzet op, binnen een netwerk bezorg je elkaar werk en werkgelegenheid blijft behouden. Zoals deze Vixers hun verwachtingen uitspreken:

Nou, en ik vind de Vix, als die een rondje maakt in onze omgeving, onze regio: dat vind ik fijn, omdat dan de winkels hier blijven, de boeren hier blijven (2).

(...) de basis is dat je lokaal ondersteunt, dat het geld zo veel mogelijk lokaal circuleert en dat het geld blijft stromen, dat het niet opgepot wordt (18).

Deze motieven komen overeen met het verhaal van het Circuit Nederland (Toxopeus, 2014; van Arkel, 2016) en wederzijdse kredietsystemen in hun algemeenheid (Hughes, 2015). Ook de particulieren noemen deze punten. Een tegengeluid is er echter ook: "(...) maar ik vraag me af of je dat [werkgelegenheid, bedrijvigheid] met zo'n munt oplost!" (16)

De deelnemers verwachten dat de Vix de lokale economie versterkt, omdat omzet in de regio blijft: er is meer onderling zakenverkeer, ondernemers maken zich minder afhankelijk van grote bedrijven of de wereldmarkt en consumenten worden verleid om meer lokaal te besteden. Dat laatste wordt tegelijkertijd als strategie gezien om leegstand van winkelstraten tegen te gaan, waardoor het weer voller, drukker en gezelliger wordt in de stad en de sociale cohesie bevorderd wordt. Een gezonde lokale middenstand wordt ook wel als voorwaarde voor een gezonde samenleving gezien. Vooral kleine ondernemers zorgen voor sociale samenhang. Een oud-raadslid vat dit samen:

Als je een gezonde samenleving wilt hebben, een gezonde lokale samenleving, dan heb je meer nodig dan alleen horeca, waar mensen kunnen verblijven en de rest gebeurt allemaal op het internet. Je hebt ook ondernemers nodig, die

het geld kunnen verdienen en dus ook de werkgelegenheid kunnen verzorgen (5).

In de verhalen komt de verbinding waarover Butler (2012) spreekt tot uiting en lopen economische en sociale motieven in elkaar over. Ook is hier een verband zichtbaar met de constatering van de Provincie Noord-Holland (2018) dat het midden- en kleinbedrijf als motor van de economie fungeert.

In deze context benoemen meerdere Vixers de Vix ook als tegenwicht tegen de interneteconomie. In het narratief hierover lopen economische, sociale en politiek-activistische argumenten door elkaar heen. Consumenten en bedrijven zoeken doorgaans naar het goedkoopste en dat is vaak via internet. Al wordt het gebruiksgemak hiervan als voordeel onderkend, ziet men vooral nadelen. Allereerst stroomt geld weg naar, vaak landelijk of mondiaal werkende, bedrijven die het nooit gaan herbesteden in de regio:

Dan verdwijnt mijn geld hier uit de omgeving en dat komt nooit meer terug.
Dat stroomt naar een of andere organisatie toe, en die organisatie gaat nooit meer wat bij mij bestellen (1).

De interneteconomie kan volgens de Vixers zo ook leiden tot werkgelegenheidsverlies of tot inspanningen waarvoor niet betaald wordt, omdat klanten wel komen passen en advies vragen, maar vervolgens bij een internetbedrijf bestellen. Daarnaast brengt de interneteconomie slechte werkomstandigheden voor pakketjesbezorgers, extra vrachtverkeer, verspilling en overconsumptie met zich mee. Het zorgt ook voor vervreemding, omdat je geen zicht hebt hoe, waar en door wie iets geproduceerd is:

Dan weet je niet wie 't gemaakt heeft, dan weet je niet waar 't vandaan komt, wie 't bedacht heeft en aan wie jij eigenlijk betaald hebt met euro's. Terwijl als je dat met lokale mensen doet, dan weet je dat, als 't goed is, op een bepaald moment wél (7).

Vervreemding ontstaat ook omdat men elkaar niet meer ontmoet in winkels:

En op een gegeven moment heb je geen winkels meer en ontmoeten de mensen elkaar niet meer en leef je echt in hokjes naast elkaar. De enige vreemde die je nog ziet is de meneer van de PostNL en van de DHL (8).

Tot slot vindt men dat de interneteconomie kan leiden tot weglekken van kennis, verdwijnen van kennis of zelfs tot vertrek uit de regio, omdat mensen buiten de regio gaan werken of gaan verhuizen.

Een enkeling kan zich wel een soort Alkmaar-webportal voorstellen, waar elke Alkmaarse winkelier een website heeft met producten die digitaal besteld kunnen worden. Dan zou je de Vix verbinden aan huidige digitale ontwikkelingen en mogelijkheden.

Bovenstaande sluit ook aan op de wens van de ondernemers om duurzame klantenrelaties en samenwerkingsverbanden met leveranciers en zakenpartners op te bouwen. Een netwerk geeft kracht en kan de financiële positie versterken. Persoonlijke zakenrelaties spelen een (grote) rol bij keuzes voor een bepaalde leverancier of uitvoerder. Dit komt overeen met de bevindingen van Sanz (2016) dat solidariteit, wederzijds vertrouwen, wederkerigheid en persoonlijke relaties een rol spelen in circulaire geldsystemen.

Klantenbinding is iets waar je continu aan moet werken en de Vix levert daarbij mogelijk concurrentievoordeel op. Als er bijvoorbeeld nog niet veel winkels zijn waar consumenten de Vix uit kunnen geven, trekt het accepteren van de Vix wellicht nieuwe klanten aan. Maar ook de uitstraling van de Vix kan een voordeel zijn:

Omdat het lekker smooelt misschien en marketingtechnisch misschien goed is. Het heeft een andere prikkel. Misschien heeft het ook wel een economische prikkel. Als zij zich bezig houden met circulaire economie, dat dat een ander soort klanten trekt (14).

Eén winkelier weet dat sommige klanten speciaal komen voor lokaal gemaakte producten, dus lokaal *inkopen* is ook een vorm van klantenbinding. En ja, als dat dan weer met de Vix betaald kan worden, snijdt het mes aan meerdere kanten.

Twee ondernemers verwoorden als voordeel van de Vix dat het, door de wederkerigheid binnen een netwerk, niet meer nodig is om de prijs op te drijven of té goedkoop te gaan offreren. Ieder kan weer voor een reële marge werken. Hier vloeien economische, sociale en morele aspecten rond geld in elkaar over. Een ondernemer wil winst maken, moet kosten en baten scherp in het oog houden en wil niet teveel betalen, zeggen velen. Maar tegelijk gunnen mensen de ander ook een goede boterham en vertrouwen erop dat dat wederzijds is: “Je weet, ik geef jou wat, maar ik krijg ook wat terug” (14). Door niet per se op zoek te gaan naar het goedkoopste, draag je er (indirect) aan bij dat een bedrijf werknemers in dienst kan houden:

Ga jij voor een tientje goedkoper of ga je voor regionaal? En d'r zijn een heleboel werknemers ook, die er van eten, regionaal (1).

Dit alles sluit aan op ideeën over verbondenheid, kwetsbaarheid en onzekerheid van Butler (2012) en ruilprincipes van de gifteconomie (Vandeveld, 2017). Hoewel tegelijkertijd economische ruilprincipes herkenbaar blijven.

Over het algemeen onderkent men dat voor dit alles een lokale munt niet per se nodig is. De Vix zorgt echter voor bewustwording en geeft focus. Mensen zijn 'gedwongen' om na te denken of ze iets ook lokaal kunnen kopen of laten uitvoeren en er is sprake van de positieve beperking dat je het ook móet uitgeven. Dat is een variant op Toxopeus (2014), die stelt dat men geprikkeld wordt lokale bestedingen te doen, omdat het geld buiten de regio geen waarde heeft. Een nuancering van een enkeling is dat 'dwingen' niet hetgeen is waar het om gaat, men spreekt liever over uitdagen of verleiden en hoopt dat de andere partij gemotiveerd raakt om ook lokaal te besteden. Dat past beter bij vertrouwen hebben in elkaar en sociale ruilprincipes (Vandeveld, 2017).

Enkele ondernemers werken niet alleen lokaal of regionaal, maar ook landelijk. Voor hen is de Vix alleen relevant voor hun lokale en regionale zakenrelaties. De ondernemers met direct consumentencontact (winkels, restaurants) zijn voor hun inkomsten juist heel specifiek lokaal gericht. De twee ondernemers die niet aangesloten zijn, vertellen dat ze soms samenwerken via een barter-constructie⁴². Dit is voor hen toereikend en zij zien geen meerwaarde in de Vix. Eén van hen is voor een aantal projecten ook mondiaal gericht, dat maakt de Vix sowieso oninteressant.

Afbeelding 15 [Vix-logo voor op winkelramen, enzovoort].
Herdruckt van Vix website, van Vix, 2018f, opgehaald van <https://vix.nl/faq> Copyright 2018 by Vix.

⁴² Barter systemen zijn commerciële betaal- en kredietnetwerken, waarbinnen bedrijven rentevrij zaken kunnen doen via een bemiddelaar. Deze systemen streven naar een evenwicht tussen 'schulden' en 'vorderingen'. Zie ook hoofdstuk 2.

Versterken van de lokale gemeenschap

Zoals door bovenstaande heen schemert, gaan economische en sociale winst gelijk op. Sociale (ver)binding speelt bij alle verhalen een expliciete rol. Veel mensen spreken letterlijk over een community of gemeenschap. Sommigen benoemen persoonlijk contact als rijker of warmer. “Dan heb je een *contact*. Dan doe je weer zaken met een *mens*”, zegt (5). Vooral kleine ondernemers spelen hierin een rol. Ze zijn niet alleen belangrijk voor de lokale economie, maar ook voor de sociale cohesie. Zij zijn herkenbaar en aanspreekbaar. Een voorbeeld is dat kinderen van klanten niet de naam van de winkel onthouden waar ze boodschappen gaan doen, maar wel de naam van de winkelier zelf. Kleine ondernemers hebben ook meer zorg voor de omgeving waar hun zaak staat, dan grote winkelketens.

De kern van het lokale is voor de Vix-deelnemers: samen optrekken, contact hebben, elkaar ontmoeten, nieuwe mensen in je omgeving leren kennen, onderling vertrouwen, partijen bij elkaar brengen die normaal niet samenwerken, samen iets opbouwen, je samen verantwoordelijk voelen voor de gemeenschap, het bekrachtigen van hetgeen je gemeenschappelijk hebt, hetzelfde uitdragen en kracht en eenheid uitstralen. Iemand zegt bijvoorbeeld:

Dat je met elkaar een bewuste samenleving maakt. (...) Je hebt veel meer bewustzijn van waar je leeft en van wat er allemaal gebeurt in de regio (7).

Een ander schetst een beeld van een groot wiel waarvan elk Vix-lid een spaak is:

Dat vonden wij leuk, om zo een spaak in het wiel te zijn [tekent in de lucht]. En daar ben je een onderdeel van en dan hoop je dat allemaal te verbinden met elkaar en dat het rond draait. Cirkel, circulair (2).

Een onderdeel hiervan is de eerdergenoemde gunfactor die op allerlei manieren terugkomt in de verhalen. Mensen gunnen elkaar werk, omdat het buurwinkels zijn, mensen uit hetzelfde netwerk of omdat men elkaar kent. Zoals deze Vixer vertelt:

Dat is meer omdat ik het mensen *gun*. Ja. Omdat ik hen *ken*. Ik ken niet een bedrijf dat in Limburg zit en waarschijnlijk net zo leuk is als dit. Maar ik gun het meer de mensen die hier zitten, natuurlijk (11).

En omdat je je burens werk bezorgt, blijft de winkelstraat vitaal, waar je dan zelf ook weer profijt van hebt.

Deze verbondenheid en gezamenlijkheid (Butler, 2012; Lorey, 2015; Sanz, 2016) worden mogelijk gestimuleerd door het gebruik van de Vix en vormen een tegenhanger van egoïstisch gedrag, competitie en wantrouwen waar onder andere Bauman (2012) en Vandevelde (2017) voor waarschuwen. De Vix lijkt een gevoel van (lokale) identiteit en gemeenschappelijkheid te versterken (Terlouw & Hogenstijn, 2015). Het boeiende is dat de

ondernemers tegelijkertijd uit behoud steeds bezig zijn met zich onderscheiden, profileren, concurreren en soms zelfs overnemen van andere bedrijven. Het lijkt alsof dat sterker wordt naarmate een bedrijf groter is. Hier verschijnt een spanningsveld tussen eigenbelang en solidariteit. Dit komt goed tot uiting in deze uitspraak:

(...) omdat wij zelf ook proberen alle concurrenten hier uit de regio te weren. Eén van de grote concurrenten is [naam bedrijf] uit Duitsland. En wij zinspelen daar ook wel richting onze klanten op: wil je dat een internationale partij de markt overneemt of ga je voor lokaal, kwaliteit, maar ook betrouwbaarheid en een aanspreekpunt? (22)

Sommige Vixers spreken uit dat mensen zich niet meer bewust zijn van hun afhankelijkheid van en verantwoordelijkheid voor elkaar (Butler, 2012). Door dit wel te ervaren en door ontmoeting, contact en begrip krijg je een betere samenleving:

Dat je door *contact*, meer van elkaar *begrijpt*, meer voor elkaar *over* hebt, meer voor elkaar *doet*. (...) Het heeft heel veel facetten wat in *mijn* ogen beter is voor de mens in het algemeen. Dat de mens *milder* wordt (2).

Iemand maakt een vergelijking tussen een persoonlijke relatie, waarin ieder geeft en neemt, en een gemeenschap, waarin het geven en nemen vorm krijgt door wederzijds steeds te kijken wat ieder bij kan dragen aan de eigen omgeving. Als mensen alleen maar halen en niets inbrengen (zoals internetreuzen), dan voelt de relatie scheef.

Velen spreken zich direct of indirect uit voor een samenleving waarin iedereen in het dagelijks leven ook letterlijk samen-leeft en samen de gemeenschap draagt. Men wil iets met elkaar bereiken. Hierin komt naar voren dat het lokale een belangrijke basis is voor veel Vixers, zoals Terlouw en Hogenstijn (2015) stellen dat het nog steeds dé thuisbasis is voor velen. Dit gemeenschapsgevoel is in tegenspraak met het verloren gaan van solidariteit zoals Bauman (2012) dit enerzijds signaleert, maar sluit wel weer aan op zijn visie dat mensen anderzijds aansluiting zoeken op lokaal niveau. Het verhaal gaat zo meer in de richting van werken aan welzijn voor iedereen (Butler, 2012; Iaione, 2016).

Het lokale samen-leven is sterk verbonden met de waarden die de Vixers nastreven. Zowel door ondernemers als particulieren worden een gezonde, lokale samen-leving, verbinding, menselijk contact en de menselijke maat genoemd. Allemaal noemen ze wel een of meer waarden die hiermee verband hebben. Mensen om je heen, contact maken, ontmoeten, verbinding; gelijkwaardigheid, de ander in zijn waarde laten en niets opleggen, vrijheid; begrip, compassie en empathie hebben voor elkaar, eerlijk zijn en niet oordelen; iedereen

mag meedoen, zorgen dat mensen hun talenten en eigenheid kunnen ontwikkelen en inzetten; sociaal ondernemerschap, samen delen en iets opbouwen; iets betekenen voor de gemeenschap, voor elkaar zorgen, je verantwoordelijk voelen voor de samenleving. Deze waarden komen grotendeels overeen met twee kernwaarden voor de *oikonomia* van Felber (2014): menselijke waardigheid, en solidariteit en sociale rechtvaardigheid. Deze waarden laten ook al iets zien van de sociale processen (Zelizer, 1994) die een rol spelen in de omgang met geld (in dit geval de Vix). De Vix kan ook als geormerkt geld (Zelizer, 1994) gezien worden, als we in ogenschouw nemen dat de Vix in de sociale omgang iets anders lijkt op te roepen dan de euro.

Verschillende soorten ondernemers kunnen van elkaar leren en elkaar aanvullen, maar ook gezamenlijk optrekken om dingen in de straat of omgeving te veranderen. Samenwerken geeft slagkracht, inspiratie en synergie. Het geheel is meer dan de som der delen, spreken meerdere mensen uit. Men streeft geen monopoliepositie na, maar staat open voor invloeden van anderen en wil delen. Dat kan ook betekenen dat je met elkaar nadenkt over wat de stad of de regio 'nodig' heeft en dan gezamenlijk optrekt om dat voor elkaar te krijgen. Men denkt niet alleen aan het eigenbelang, wat deels past bij de ondernemersrol, maar houdt ook de gezamenlijke belangen in het oog: een gezamenlijk eigenbelang. Al wordt ook hier het spanningsveld tussen samenwerking en het in stand houden van het eigen bedrijf opnieuw zichtbaar. Dan gaat het om een soort samenwerkende concurrentie, waarin enerzijds verbondenheid (Butler, 2012; Iaione, 2016; Lorey, 2015) en sociale ruilprincipes, zoals vertrouwen en kwaliteit van het werk (Vandeveld, 2017) tot uiting komen, en aan de andere kant economische ruilprincipes en het streven naar evenwichtigheid en gelijkheid ook geldig blijven.

Lokale identiteit en omvang netwerk

Bovenstaande roept de vraag op tot hoever die gemeenschap eigenlijk reikt. Het Vix-netwerk omvat de wijde regio Alkmaar, maar is nu nog sterk Alkmaar-georiënteerd, wat ook past bij de bovenregionale functie (Droogh & Eijkelkamp, 2011) van Alkmaar. Een van de twee oud-raadsleden benoemt dat Alkmaar beschouwd wordt als het scharnierpunt tussen het agrarische Noord-Holland-Noord en de metropoolregio Amsterdam en door het inwonersaantal de bestuurlijke kracht heeft om vele deuren te openen, zowel op provinciaal als landelijk niveau. Door veel Vixers wordt Alkmaar inderdaad als centrum van de regio gezien. Een enkeling ziet Alkmaar als voorstad van Amsterdam.

De Vixers streven naar een gezamenlijk 'Alkmaar-gevoel', naar een identificatie met de lokale gemeenschap (Bauman, 2012; Terlouw & Hogenstijn, 2015):

(...) dat je autonoom bent als stad. Dat je zegt: wij, wij, wij, *staan* voor elkaar, wij *helpen* elkaar, wij *zijn* met elkaar. En wij hebben een lokale munt. Moet je kijken, wij trekken ons niks van jullie aan (19).

Zoals Terlouw en Hogenstijn (2015) aangeven dat de regionale identiteit ontstaat door de uitwisseling van gezamenlijke kenmerken en belangen en door de wijze waarop verschillende belangen bij elkaar gebracht worden, zou dat ook de uitwerking kunnen zijn van de Vix. De Vix-deelnemers lijken zich niet zozeer te identificeren als 'Vixer' en het 'Alkmaar-gevoel' geeft de indruk veel breder te reiken dan de eigen Vix-groep. Het lijkt alsof de Vix een al bestaand identiteitsgevoel versterkt of wakker schudt. Het kan ook zijn dat deze hang naar lokale identiteit komt omdat het lokale nog het enige niveau is waarop we invloed kunnen uitoefenen, zoals Bauman (2012) beschrijft.

Over wat (de regio) Alkmaar kenmerkt verschillen de verhalen. De een ervaart Alkmaar als een open, gemoedelijke samenleving waar je snel geaccepteerd wordt, een ander juist als een gesloten gemeenschap. Meerdere mensen zeggen dat het een initiatiefrijke, innovatieve stad/regio is, die leeft en bruist en veel potentie heeft. Terwijl anderen juist vinden dat er weinig daadkracht en culturele levendigheid is. De West-Friese nuchterheid wordt regelmatig genoemd. Deze hangt samen met hard werken en het niet bijzonder vinden van de eigen prestaties. Bijna alle deelnemers zijn overigens van mening dat het toeval is dat de Vix in Alkmaar ontstaan is.

De ideeën over de ideale omvang van de Vix-regio variëren. Iedereen ziet een open, doorlaatbare grens voor zich. Men vindt het over het algemeen prettig dat het Vix-circuit zich niet beperkt tot Alkmaar, hoewel een enkeling vindt dat dat (vooralsnog) beter zou zijn. Meerderen spreken wel uit dat de regio niet zo groot moet worden dat de sociale cohesie negatief beïnvloed wordt. In tegenspraak met Terlouw en Hogenstijn (2015), die zeggen dat regio's geen natuurlijke gemeenschappen vormen, vinden de meesten de huidige omvang (gemeenten HAL en BUCH⁴³) gevoelsmatig passend en een natuurlijk aanvoelende regio. Er lijkt sprake te zijn van een gevoel wat bij de regio hoort en wat niet. Iemand zegt bijvoorbeeld dat Uitgeest gevoelsmatig niet *helemaal* bij de regio Alkmaar 'hoort'. Een enkeling verwoordt expliciet dat het prettig is dat de mensen in de regio 'op je lijken', in tegenstelling tot

⁴³ De Gemeenten Heerhugowaard, Alkmaar, en Langedijk (HAL) werken veel samen en de gemeenten Bergen, Uitgeest, Castricum en Heiloo (BUCH) zijn ambtelijk gefuseerd (<http://www.regioalkmaar.nl/>). Deze zeven gemeenten werken ook samen in de Regio Alkmaar.

bijvoorbeeld mensen onder het IJ. Hierin valt het ons-kent-ons-gevoel van Bauman (2012) te beluisteren.

Twee mensen vinden Nederland zo klein, dat een landelijk betaalcircuit zou volstaan. Aanvullend zeggen enkelen dat er sowieso uitgewisseld moet worden tussen de verschillende circuits van Circuit Nederland (en ook elders in de wereld).

Een aantal Vixers waarschuwt ervoor dat het richten op de eigen lokale gemeenschap niet moet leiden tot een benauwende vorm van gedwongen winkelnering of zelfs uitsluiting van niet-deelnemers en een zich afkeren van de buitenwereld. Hier lijkt men te worstelen met het gegeven dat het richten op de eigen groep of omgeving automatisch een afwenden van anderen betekent (Bauman, 2012), ook als dat niet het streven is. Zoals eerder gezegd is iedereen het er echter over eens dat de begrenzing van de Vix flexibel moet zijn, wat overeen komt met de ideeën over sociale inclusie van de *commons* (Iaione, 2016) en waarmee uitsluiting niet aan de orde is. Een enkeling benoemt dat consumenten of bedrijven die verder weg wonen of gevestigd zijn, zich weliswaar kunnen aansluiten, maar moeite zullen hebben om de Vix uit te geven of erin te handelen en daarom weinig interesse zullen hebben in een lidmaatschap. Iets vergelijkbaars geldt voor het stellen van ideële voorwaarden voor deelname. De meeste Vixers zijn het er over eens dat als helder is waar de Vix voor staat, mensen zich alleen zullen aanmelden als ze de kernwaarden onderschrijven. Bovendien treedt volgens hen anders wel een zelfreinigend effect op.

Zowel sociale als economische uitwisseling met de 'buitenwereld' moet in ieder geval blijven bestaan en ook binnen het betaalcircuit moet je kritisch blijven kijken wat, op welk moment, goede keuzes zijn en wanneer je beter buiten het netwerk kunt kijken. Veel Vixers geven bovendien impliciet of expliciet aan dat iedereen, ondanks de lokale gerichtheid, onderdeel van de wereld blijft: het gaat om mondiaal denken én lokaal handelen:

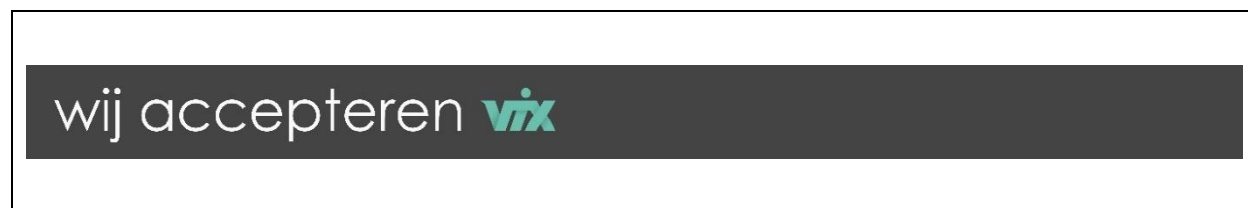
Je bent sowieso onderdeel van de grotere samenleving, van de hele wereld, dat blijf je, maar op plaatselijk niveau. Maar de samenleving speelt zich natuurlijk wel hier en nu af, zeg maar (7).

Hiermee laten deelnemers zien dat het lokale enerzijds hun thuisbasis is (Terlouw & Hogenstijn, 2015) en dat ze anderzijds verbonden zijn met de wereld (Butler, 2012). Hoewel een enkeling uitspreekt dat het belangrijk is om ruimte te laten voor andersdenkenden, lijkt er niet echt sprake te zijn van een aantrekkingskracht van het anders-zijn (Bauman, 2012).

Voor wie is de Vix goed

De meeste mensen zijn van mening dat de Vix, als het circuit gaat lopen, niet alleen goed is voor de deelnemende bedrijven, maar voor de samenleving in de regio als geheel. Als de Vix iets maatschappelijks in beweging zet, dan voldoet hij aan zijn doel en dan is het eigenlijk voor iedereen goed. Het zijn de deelnemers die er in eerste instantie profijt van hebben, na een startperiode waarin het meer inspanning en geld kost dan het oplevert⁴⁴. Maar, omdat de werkgelegenheid, de sociale cohesie en de vitaliteit in de gehele regio bevorderd worden, heeft uiteindelijk iedereen er voordeel van. Dit komt overeen met de algemene doelstellingen van circulaire betaalcircuits (Hughes, 2015) en past binnen de sociaal-culturele en economische narratieven van de deelnemers. Een enkeling vult aan dat de Vix een vertrouwd gevoel geeft en het belangrijk is dat hij vooral *gewoon* moet worden, voor de gemiddelde Alkmaarder. Dit laatste is de Vix op dit moment niet, kijkend naar de huidige, relatief hoogopgeleide groep (zie afbeelding 9).

Veel ondernemers zien de Vix voornamelijk als business-to-business-netwerk. Enkelen denken aanvullend dat het vooral voordeel voor (kleinere) regio-gebonden bedrijven oplevert: meer omzet, onderdeel van een netwerk zijn en onderscheidingsvermogen naar klanten toe. Een enkeling benoemt expliciet dat de consument het uiteindelijke doel van de Vix is: “(...) *die wil je bewust maken van besteed lokaal, dan heeft je buurman ook nog werk en dan heb je straks ook nog een buurman*” (8). Hierin klinken, naast de sociaal-culturele, weer een politiek-activistische toon en een economisch motief door. In meerdere verhalen komt aan bod dat de Vix kan bijdragen aan het behoud van winkels, boeren, bedrijven. Een kritische noot hierbij van een lid is, dat het niet de bedoeling kan zijn om (kleine) kwetsbare bedrijven met een slechte overlevingskans in de lucht te houden.

Afbeelding 16 [Vix-banner die bedrijven op hun website kunnen plaatsen].
Herdruckt van Vix website, van Vix, 2018g, opgehaald van <https://vix.nl/faq> Copyright 2018 by Vix.

⁴⁴ Vanwege de lidmaatschapsbijdrage en de dubbele boekhouding (zie ook § 4.4). De hoogte van de lidmaatschapsbijdrage voor bedrijven hangt af van de bedrijfsgrootte (Vix, 2018e). Bedrijven met minder dan 10 werknemers betalen € 50 per jaar, bedrijven met 10-49 werknemers € 150 en bedrijven met 50 of meer werknemers € 300. Particulieren betalen € 15 per jaar.

4.3 Kijk op geld en geldschepping en *oikonomia* versus *chremastike*

Deze paragraaf gaat over de verhalen over geld, het tweetal *oikonomia* en *chremastike*⁴⁵, rente en politiek-activisme en handelingsmacht. De politiek-activistische dimensie klinkt hierin sterk door, maar de beide andere dimensies zijn ook terug te horen. De Vix-deelnemers kijken verschillend naar economie en haar rol in de samenleving. De particulieren en de ondernemers die ook particulier gebruik maken van de Vix zijn het meest activistisch. Een aantal onder hen is zeer uitgesproken, anderen zijn wat 'milder'. Meerderen hebben zich verdiept in de achtergronden van geld, vooral door erover te lezen. Vier van hen bleken deelnemer te zijn van een leesgroep⁴⁶ over @nder geld⁴⁷.

Geld

De meningen over wat geld is, verschillen. Hierin komen de economische, sociaal-culturele en politiek-activistische dimensies alle drie terug. De drie gangbare functies van geld, ruilen, rekenen en sparen (Zelizer, 1994) worden in verschillende gradaties onderkend. Over het algemeen beschouwt men geld als ruilmiddel of als middel om van te leven. Slechts enkelen benoemen geld als rekenmiddel of spaarmiddel.

De meesten zien geld als neutraal middel, dat pas betekenis krijgt door individuele (of gezamenlijke) keuzes bij de besteding. Keuzes die deels gebaseerd zijn op morele overwegingen. Enkelen hebben nare associaties bij geld, ofwel vanwege een ervaren tekort, ofwel omdat ze geld zien als de aanjager van 'het kwade' in de wereld. Tegelijkertijd kan geld ook juist positieve gevoelens oproepen, omdat je er prettige dingen mee kunt betalen, het bezit van geld onafhankelijkheid of status met zich meebrengt, waardering en een gevoel van eigenwaarde erin uitgedrukt worden of omdat het een middel is om belangrijke ontwikkelingen mee te stimuleren. Een van de Vixers ziet het liefst een wereld zonder geld, waar iedereen gewoon goederen, diensten en talenten met elkaar deelt, een ander ziet juist geld als middel om overwaarde te creëren. Deze verhalen samen illustreren Zelizers (1994) standpunt dat geld niet neutraal is, maar dat altijd allerlei sociaal-culturele aspecten meespelen. De Vixers benoemen geld als neutraal, maar de connotatie is niet neutraal. Zoals in § 4.2 zichtbaar werd, spelen in de verhalen allerlei sociaal-culturele processen rond geld een rol, zoals emoties, waarden en morele keuzes. De Vix *lijkt* bijvoorbeeld meer solidariteit,

⁴⁵ Ik gebruik deze termen ideaaltypisch. *Oikonomia* staat voor een alledaagse, reële economie die ten dienste staat van de gemeenschap en waarbinnen goederen en diensten geproduceerd worden. *Chremastike* staat voor een speculatieve economie die streeft naar kapitaalaccumulatie. Zie ook § 1.1.

⁴⁶ Een leesgroep van Vixers. Ze hebben onder andere de twee boeken van STRO gelezen (Toxopeus, 2014; van Arkel, 2016), maar ook Lietaer et al. (2012) en Felber (2014).

⁴⁷ '@nder geld' is de algemene naam die het Circuit Nederland aan de circulaire betaaleenheden geeft.

wederzijds vertrouwen, wederkerigheid en saamhorigheid op te roepen dan de euro. De focus van Zelizer (1994) op (machts)relaties wordt vooral zichtbaar als mensen vertellen over het lenen van geld aan bekenden. Dan kunnen schuld, schaamte, afhankelijkheid en morele oordelen een rol gaan spelen.

Uit de verhalen spreekt ook dat geld een construct (Sedláček, 2012) is. Een enkeling spreekt dat zo ook uit en voorziet bovendien dat de sociale processen rond regulier geld gewoon overgenomen (kunnen) worden door de Vix.

Geld is ook iets dat mensen bedacht hebben, en eigenlijk al het kwaad en al het goed komt uit de mens. Het zit allemaal in ons. Geld staat altijd maar centraal, omdat het een middel is geworden waaraan we waarde hebben gegeven, ofzo. En Vix kan op die manier ook een middel [worden] waar je dus waarde aan geeft (19).

Oikonomia versus chremastike

In veel verhalen van de Vix-deelnemers spelen *oikonomia* en *chremastike* direct of indirect een rol. De particulieren en de ondernemers die ook particulier gebruik maken van de Vix zijn hierin het meest uitgesproken, ook in hun oordeel dat de *oikonomia* 'goed' is en de *chremastike* 'verkeerd'. Deze Vixers vinden dat het geldstelsel slecht functioneert en omzeild of vernieuwd moet worden. Hierin valt een sterke politiek-activistische toon te horen, doortrokken van waarden en een streven naar sociale vitaliteit en gelijkwaardigheid. Dit is voor deze groep Vixers ook de drijfveer om zich aan te sluiten. Zoals een van hen uitspreekt: "Dus betaal mij dat geld [salaris] maar in Vixen. We zullen ze krijgen, die kapitalisten, toch!" (20). Maar ook bij de meeste ondernemers die de Vix alleen bedrijfsmatig gebruiken, komen *oikonomia* en *chremastike* (indirect) terug.

Alle deelnemende bedrijven maken onderdeel uit van de reële economie (Felber, 2014): ze produceren goederen of diensten. Zoals iemand het formuleert is dat ook logisch:

Ik denk dat *die* mensen die *dat* hebben, eerder geneigd zijn om met Vix te gaan werken dan mensen die winstoptimalisatie nastreven (14).

De Vixers vinden ook dat de 'echte economie' iets moet produceren en waarde moet toevoegen. Over het algemeen is men vernietigend over de *chremastike*: over geld met geld verdienen, de bonuscultuur en het over de wereld heen en weer schuiven van grote hoeveelheden geld. Geld stroomt daarmee, zoals ook Ferguson (2008) zegt, van arm naar rijk.

Meerdere deelnemers wijzen erop dat groeidwang (Lietaer et al., 2012; Vandeveld, 2017) in de huidige economie ingebakken zit. Men vindt dat de manier waarop het geldsysteem nu functioneert voor de hele wereld veel nadelige gevolgen heeft, zoals milieuproblemen, rooibouw, een scheve verdeling van rijkdom, arme landen die leeggezogen worden en arbeidsmigratie. Dit maakt het systeem disfunctioneel. Deze uitspraken komen overeen met de wereldwijde kritiek op de neoliberale economie (Ossewaarde, 2017) en op de *chremastike* van economen als Huber (2004), Felber (2014), Lietaer et al. (2012) en Raworth (2017). Een particulier zegt bijvoorbeeld:

(...) de geldmachines van de hedgefonds of andere geldhaaien die bedrijven opkopen, die volstoppen met schulden en daarna failliet laten verklaren, en dan de medewerkers die daar werken: 'ja joh, voor jou tien anderen, want we hebben net een ander bedrijf opgekocht, dus klaar' (5).

Dit narratief wordt veelal gekoppeld aan het functioneren van de grootbanken. De Vix-gemeenschap wil hiervoor een alternatief zijn, om zo de economische en politieke macht van de financiële sector (van Staveren, 2016) en de disfunctionele dynamiek (Mazzucato, 2015; Vandeveld, 2017) te omzeilen:

Die grote instituties die ontstaan zijn uit groei en marktdenken en markt pakken, en beheersen en macht, waar grootbanken last van lijken te hebben.

De tegenhanger daarvan is: we *onttrekken* ons aan dat systeem (4).

Meerderden refereren in deze context aan de versoepeling van het banksysteem in de afgelopen decennia (Ossewaarde, 2017), de monetaire crisis van 2008, de ontwikkeling van financiële producten zonder onderliggende risicodekking, en aan ondoorzichtig en, maatschappelijk gezien, problematisch gedrag (Mazzucato, 2015). Hiermee wordt ook een ander narratief tegenover het heersende narratief van het (neo)liberale kapitalisme (Mouffe, 2007) gesteld. Enkele ondernemers herkennen deze bezwaren van deze Vixers niet, zij vinden dat het huidige (internationale) monetaire systeem adequaat functioneert.

(...) wij hebben gewoon een internationaal groot monetair systeem en waarom gaan we dan lokaal weer dit soort dingen doen? (16)

Velen benoemen dat 'genoeg genoeg' is, zowel privé als bedrijfsmatig. Het succes van een bedrijf zou afgemeten moeten worden aan de impact ervan op maatschappelijk niveau (o.a. Felber, 2014), niet op groei als graadmeter. Men vindt dat de wijze waarop geld gecreëerd wordt (Lietaer et al., 2012), groei nodig maakt en dat eindeloze groei niet mogelijk is (o.a. Felber, 2014; Lietaer et al., 2012; Raworth, 2017; Vandeveld, 2017), maar ook onnatuurlijk

en onnodig. Geldschepping heeft volgens hen mede te maken met renteheffing op schulden, waardoor de schuldenberg groeit en:

(...) een steeds groter gedeelte van de koek naar steeds minder mensen gaat, die er niets mee kunnen. Als je je tweede miljard hebt, kun je echt niets anders meer dan beleggen, dus dat gaat vast zitten (20).

Geld moet rollen en niet opgepot worden, vinden veel Vix-deelnemers, omdat oppotten geld uit de roulatie haalt. Terwijl enkele anderen vinden dat sparen voor een latere, grote uitgave juist zinvol is. Je geeft dan niet alles wat er binnenkomt (direct) weer uit aan 'onzin-dingen' en hebt iets achter de hand voor als het even minder goed gaat. Sparen kan niet binnen het Circuit Nederland, zeggen de muntmakelaars⁴⁸.

Of de rente volledig afgeschaft moet worden zoals het Circuit Nederland dat voorstaat (van Arkel, 2016), daarover is men het niet eens. Iedereen spreekt zich wel uit tegen *woekerrente*. Een enkeling vindt rente op spaargeld logisch ter compensatie van de inflatie. Sommigen vinden het vanzelfsprekend dat geldcreatie geld kost en dat banken een risico-opslag incalculeren, of zien een (bescheiden) rentepercentage als de marge die nodig is voor een bank om te bestaan. Anderen koppelen rente direct aan groeidwang (Hughes, 2015; Lietaer et al., 2012) en speculatie en vinden renteheffing onlogisch:

(...) alleen maar omdat ik dat geld heb, krijg ik daar geld voor. En dat is een beetje gek. Want het vertegenwoordigt niets, ik heb er niet voor gewerkt, ik heb er geen waarde op een of andere manier aan toegevoegd, een product of een dienst voor verleend (8).

Vooraf de ondernemers blijken niet allemaal bekend met het streven naar en de mogelijkheden van rentevrij krediet binnen Circuit Nederland. Anderen wel, zij zijn nieuwsgierig naar hoe dat werkt en uitpakt. Er is tot nog toe nog geen gebruik van gemaakt blijkt uit het gesprek met de twee muntmakelaars.

Activisme en handelingsmacht

Zoals hierboven duidelijk werd, hebben vooral de particulieren en de ondernemers die de Vix ook particulier gebruiken, zich een uitgesproken mening over en visie op geld(schepping) en economische systemen gevormd. Zij zeggen dat ze zich bewust zijn geworden van de nadelen van het huidige financiële systeem. Ze ervaren dat de mens niet per se slecht is, maar zien dat deze geketend is aan het financieel-economische systeem en er dus wel in mee 'moet'

⁴⁸ De muntmakelaars zijn de beheerders van de Vix-website en de Vix-betalomgeving, zorgen voor de pr en de nieuwsbrieven en zijn actief in het werven van nieuwe leden. Dit laatste doen zij onder andere door ondernemers te benaderen en presentaties te geven op informatiebijeenkomsten over de Vix.

gaan. Hun bewustwording maakt dat ze zich verantwoordelijk voelen voor een veranderingsproces, ze willen tegenwicht bieden. Hiermee is men de publieke dimensie in de persoonlijke problemen (Ossewaarde, 2007; Warner, 2005) gaan zien. Het bewust maken van anderen is een van de manieren waarop deze Vixers in actie komen. Hiermee handelt men enigszins in lijn met Mouffe (2007), die oproept tot debat in de publieke ruimte over dit soort kwesties die iedereen raken om daarmee de hegemonie van het heersende narratief te doorbreken en Warner (2005) die dat specificiert tot de *lokale* setting. Uit de gesprekken blijkt dat het bewust maken van anderen op bescheiden schaal gebeurt, men klimt echter niet op de barricaden. In die zin is de Vix een echt *grassroots*-initiatief, gewoon door te *beginnen* probeert men een verandering op gang te brengen. Een uitzondering hierop zijn de muntmakelaars en degene die een circuit in West-Friesland-Oost probeert te starten, zij treden (pro-)actief naar buiten met hun verhaal. Een van de muntmakelaars heeft ook een aantal projecten over geld voor basisscholen gemaakt (waarvoor nog niet veel belangstelling is). En de oud-raadsleden kaartten, waar zinvol, het financiële systeem in raadvergaderingen aan en een van hen geeft cursussen over economie.

Men streeft dus naar een verandering in de economie. Enkelen spreken expliciet uit dat de Vix hierin een *middel* is, geen doel. Het gaat deze Vixers erom dat kapitaal ingezet wordt voor maatschappelijk nuttige doelen waar iedereen profijt van heeft (*oikonomia*), zowel hier als elders in de wereld. Dit sluit aan op de verantwoordelijkheid van *iedereen* voor *ieder* ander, zoals Butler (2012) deze schetst. Een ander geldsysteem, los van grootbanken en grootkapitaal, is daarmee een middel om tevens allerlei andere ervaren misstanden aan te pakken. Zoals deze Vixer het verwoordt:

Zoals ik het zie, als je dat werkelijkheid zou kunnen laten worden, dan heb je wel echt een andere toekomst voor ogen. Dan ga je geen winst maken, maar dan ga je het kapitaal de nuttige kant opsturen en dan schep je een hoeveelheid geld die nodig is om het geestesleven en de economie gezond te houden (20).

Een belangrijke drijfveer van deze Vix-deelnemers is de overtuiging dat men niet alleen een verandering in gang *moet*, maar ook *kan* zetten. Zoals een van hen het verwoordt is het huidige economische systeem gebaseerd op regels die door mensen zélf gemaakt zijn en dus ook weer ongedaan gemaakt kunnen worden. Men draagt liever concreet bij aan een verandering, hoe bescheiden ook, dan zich over te geven aan een gevoel van fatalisme. Elke stap is een keuze in een bepaalde richting. Men voelt zich daarmee minder afhankelijk van

het almachtige financieel-economische systeem (van Staveren, 2015). De Vix geeft mensen weer een gevoel van enige handelingsmacht (Sotiropoulou, 2014) terug:

En dat is wel leuk met die Vix, dat het gewoon meer praktisch wordt. Nu wordt zo'n munteenheid van boven aangestuurd. Er wordt veel geld in de economie gepompt en er is allerlei speculatie en daar kun je als kleine consument of als kleine ondernemer niets aan doen, daar heb je eigenlijk weinig invloed op (13).

Het eigenbelang is dan ook het belang van iedereen, zowel binnen de Vix-regio, als elders, wat aansluit op de ruilprincipes van de gifteconomie (Vandevelde, 2017) en de verantwoordelijkheid en afhankelijkheid zoals Butler (2012) die voor zich ziet.

De Vix wordt met dit alles door de deelnemers als een broedplaats van vernieuwing, pionieren en experimenteren gezien. Dat het Circuit Nederland de ruimte geeft om binnen de eigen community gezamenlijk de spelregels te bepalen, zien sommigen als voordeel. De aanpak staat dan heel dichtbij en de waarden die men lokaal belangrijk vindt, kunnen erin verwerkt worden, wat de sociale binding versterkt.

Een kritische kanttekening van enkelen betreft de werkelijke impact van de Vix op het financiële systeem. Hoe sterk is de verandermacht? Er wordt veel energie gestoken in het optuigen van het circuit met mogelijk slechts een beperkte extra inhoudelijke meeropbrengst. De Vix "(...) is maar een heel klein lokaal circuit, dat in een internationale financiële wereld zit die daarmee niet weg is", zegt (4). Wat bij enkelen de vraag oproept of een alternatief niet effectiever is, bijvoorbeeld allemaal overstappen op een ideële bank, zoals iemand stelt.

Duurzaamheid

Een onderdeel van het politiek-activistische narratief is duurzaamheid. Veel Vixers benoemen motieven die hiermee verbonden zijn. Het gaat hierbij om ecologische, sociale en economische duurzaamheid.

In de verhalen van de Vixers betreft ecologische duurzaamheid het zo klein mogelijk houden van de ecologische voetafdruk, zorgvuldig omgaan met grondstoffen en voedsel, voedsel- en vervoerskilometers beperken en biologische producten gebruiken. Hun verhalen komen overeen met die van Hughes (2015) en Seyfang en Longhurst (2016). Felber (2014) benoemt ecologische duurzaamheid als een van de vier kernwaarden van de *oikonomia*. Een aantal Vixers plaatst als kritische kanttekening dat een keuze voor een lokaal product niet per se de meest ecologisch-duurzame is.

Economische duurzaamheid gaat volgens de Vixers over langetermijndenken en het besef dat iedereen een gewone boterham moet kunnen blijven verdienen. Enkelen verwoorden dit als volgt:

Natuurlijk hebben we als doel om winst te maken, maar wel met behoud van een normale markt en een normale omgeving. We schrijven niet onder kostprijs in. Zodat we [het bedrijf] in stand houden (22).

In ieder geval dat het niet een zeepbel [is]. Dat je er gewoon rustig naar toe kan werken en dat zo'n bedrijf of zo'n organisatie gebouwd is op de kennis en de producten die ze maken. En dat je daarmee ook in het oog kunt houden dat het voor de toekomst goed lijkt (8).

Dus je houdt het verdienen in je eigen gemeente. Kijk, we hebben een hele grote economie hier in de stad, industrieterreinen liggen bijna rondom de stad. Maar ja ..., die A9 is heel groot en [fluit] het stroomt allemaal er ook zo weer uit. Het stroomt zo ook weer weg. Nee, dat is niet duurzaam (1).

Deze narratieven sluiten aan op de standpunten van onder andere Felber (2014), Lietaer et al. (2012), Mazzucato (2015), Raworth (2017) en Vandeveld (2017). Dat de Vix de mogelijkheid heeft om bij een eventuele crisis of sterke inflatie van de euro zijn waarde te behouden, waaraan een enkeling refereert, kan ook als economische duurzaamheid gezien worden. De kernwaarde die Felber (2014) noemt voor de economische duurzaamheid van de *oikonomia*, namelijk transparantie en medezeggenschap, komt in de verhalen van de Vixers niet terug.

Sociale duurzaamheid, zoals voor elkaar zorgen, sociale cohesie en verbinding, kwam in § 4.2 uitgebreid aan bod. Het gaat om maatschappelijk verantwoord ondernemen en sociaal ondernemerschap. Een Vix-deelnemer zegt hierover:

Ik sta ook voor nieuwe initiatieven die iets betekenen in sociaal opzicht. (...) Lokaal ondernemerschap, vanuit community-perspectief en -initiatief, kan dus zulke sociale cohesie-uitingen teweeg brengen (21).

Wat de Vixers hierover vertellen komt overeen met auteurs als Butler (2012), Lorey (2015) en Vandeveld (2017). Sommige deelnemers geven hier als kritische noot dat altijd een afweging tussen kwaliteit en lokaliteit meespeelt: is een lokale ondernemer altijd de beste keus voor een bepaalde klus, heeft deze de vereiste expertise? Wat tegelijk ook weer raakt aan economische en/of ecologische duurzaamheid.

In al het bovenstaande zijn allerlei waarden te herkennen. Veel Vixers hebben een meer of minder expliciet mens- en wereldbeeld. In hun verhalen klinken waarden door die hierop gebaseerd zijn, zoals zorgen voor de aarde, ecologische en sociale duurzaamheid en beschermen wat kwetsbaar is; autonomie, vrijheid en eigen verantwoordelijkheid; gelijkwaardigheid, waardigheid en inclusie; genoeg is genoeg en grenzen aan de groei; geld is niet het belangrijkste in het leven, liever tijd dan meer geld, wat gelukkig maakt kost niets en in overvloed denken in plaats van in schaarste; mensen moeten zich bewust zijn van hun afhankelijkheid van elkaar, zich verantwoordelijk voelen voor de samenleving en vertrouwen hebben in elkaar. Hiermee zegt men dat moraliteit (Sedláček, 2012; Vandevelde, 2017) een belangrijk aspect in de economie moet zijn. Bovendien verwoordt men ook hier een eigen narratief tegenover het heersende (Mouffe, 2007). Alle waarden hierboven hangen samen met de eerder genoemde sociaal-cultureel-getinte waarden rond verbinding (zie § 4.2). Men zegt te beseffen dat waar het in het leven werkelijk om gaat, iets anders is dan alleen geld verdienen. Dat geldt ook voor de mensen die zichzelf als materialistisch bestempelen.

Opvallend is dat meerderen uitspreken dat ze de indruk hebben dat nu een jongere generatie instroomt die deels minder uit lijkt te zijn op geld verdienen en keihard werken. Jongeren zijn op zoek naar verbinding met zichzelf in hun werk en iets neerzetten in de wereld, en willen liever tijd dan meer geld.

4.4 De driehoek ondernemers-particulier initiatief-overheid

In veel verhalen wordt ingegaan op de rollen die verschillende partijen in het maatschappelijke veld rond de Vix in zouden kunnen of moeten nemen. In deze paragraaf wordt op deze rollen ingegaan, steeds uitgaand van de driehoek ondernemers-particulier initiatief-overheid. Ook in deze paragraaf zijn alle drie de dimensies (economisch, sociaal-cultureel en politiek-activistisch) vertegenwoordigd.

Ondernemersrol

De Vix is gestart als particulier initiatief, maar na een aanvankelijke poging om vooral in het culturele leven en onder leerkrachten animo te creëren, is overgestapt op het werven van (kleine) ondernemers. In alle andere lokale geldcircuits in Nederland en elders, zijn ondernemers de trekkers, vertelt de initiatiefnemer. Kijkend naar de driehoek ondernemers-particulier initiatief-overheid (Esping-Andersen, 1990), vinden de meeste deelnemers het ook logisch dat ondernemers op dit moment het voortouw nemen, onder andere door ermee te

gaan betalen en door zakenrelaties aan te sporen om mee te gaan doen. Een aantal zegt dit actief te doen, anderen wachten af tot het netwerk groter is.

De mening over de ondernemersrol sluit aan op het beeld dat men van ondernemers heeft: deze nemen initiatief, komen in beweging en durven risico's te nemen. Dat is precies het narratief dat Mazzucato (2015) in haar werk nuanceert, als ze er op wijst dat marktpartijen ook een behoudende kant hebben en soms parasitair profiteren van overheid en samenleving. Men lijkt hierin dus het heersende narratief van het (neo)-liberalisme zoals Mouffe (2007) dat schetst, te volgen. De ondernemende rol past wel goed bij de verschuiving van verantwoordelijkheid en macht van overheid naar onder andere de markt, zoals Bauman (2012 en Ossewaarde (2017) deze beschrijven. Aansluitend hierop constateren twee mensen, bijna verwonderd, dat ondernemers zich wel degelijk zorgzaam kunnen opstellen naar de samenleving toe en vanuit die impuls in actie kunnen komen. In deze woorden klinkt opnieuw het spanningsveld tussen eigenbelang en gezamenlijk belang (zie § 4.2).

Op dit moment zijn meer zzp'ers dan grotere bedrijven aangesloten bij de Vix, al lijkt dat langzaam te verschuiven (zie § 4.1). Eén ondernemer wijst er op dat zzp'ers waarschijnlijk snel kunnen besluiten om zich aan te sluiten bij Vix, terwijl zo'n besluit bij grotere bedrijven trager gaat omdat het over meerdere schijven gaat. Dat werkte overigens niet op deze manier bij het grootste bedrijf dat aangesloten is. Dit bedrijf ziet zijn rol vooralsnog als een mogelijkheid bieden aan kleinere bedrijven om Vixen uit te geven. Zoals een winkelier op zijn beurt consumenten een mogelijkheid wil bieden hun Vixen te besteden.

Enkelen spreken uit dat het bedrijfsrisico van deelname klein is en dat er weinig te verliezen valt. Bedrijven betalen een klein bedrag per jaar voor het gebruik van de faciliteiten van het betaalcircuit⁴⁹. Een ander wijst er op dat de dubbele boekhouding (in euro's en in Vixen) haar boekhouder nu echter extra tijd kost, wat zich nog niet terugbetaalt in een hogere omzet.

Er is door een paar mensen iets gezegd over de rol van groot(winkel)bedrijven en -banken. Ten eerste dat ook zij zich, denkend vanuit inclusie (zie § 4.2), zouden mogen aansluiten. Hoewel men de kans dat ze mee *willen* doen, (voorlopig) heel klein inschat. Wat dat betreft is het interessant dat zich inmiddels het eerste groot bedrijf aangesloten heeft. Ten tweede noemt men dat deze partijen vaak lokale activiteiten of clubs sponsoren, wat ze deels in Vix

⁴⁹ De hoogte van de lidmaatschapsbijdrage voor bedrijven hangt af van de bedrijfsgrootte (Vix, 2018e). Bedrijven met minder dan 10 werknemers betalen € 50 per jaar, bedrijven met 10-49 werknemers € 150 en bedrijven met 50 of meer werknemers € 300. Particulieren betalen € 15 per jaar.

zouden kunnen doen. Dat is een ander geluid dan de kritische taal jegens deze bedrijven van de meer activistische Vixers (zie § 4.3). Eén van de zzp'ers en het grootste bedrijf hebben actief de Vix ter sprake gebracht in gesprekken met hun bankiers, vooralsnog zonder weerklank.

Rol particulieren

Men is het er dus over het algemeen over eens dat het initiatief rond de Vix op dit moment bij ondernemers ligt. Over de rol van particulieren wordt niet veel specifiek gezegd. De meesten vinden het logisch dat consumenten nu op de tweede plaats komen, omdat er eerst meer bestedingskeuze moet zijn:

(...) want particulieren moeten wel gewoon hun geld kunnen besteden en niet per se bij één ding. Ik vind [de Vix] voor allebei, maar ik vind inderdaad op dit moment nog dat ondernemers wel de kar moeten trekken en zeggen 'we doen er allemaal aan mee en bij ons kan je het uitgeven' (11).

Enkelen trekken dit breder, door ook het in Vix uitbetalen van salarissen te betrekken:

Dat zou heel leuk zijn, al zouden ze alleen maar een percentage in Vix aan hun medewerkers geven. Dat zou ik ook moeten doen natuurlijk. Dat stimuleert ook dat er geld uitgegeven wordt en dan zou het ook meer in beweging komen, denk ik (13).

Uitbetalen van medewerkers of uitbetaald krijgen in Vix, uiteraard op vrijwillige basis, vinden meerdere ondernemers en particulieren op termijn een optie, mits er voldoende plekken zijn om deze dan ook uit te geven.

Zoals eerder opgemerkt zien sommigen de consument als 'einddoel' (zie § 4.2) of zelfs als degene die het vliegwiel aan het draaien moet krijgen. Terwijl enkele ondernemers juist bijna verbaasd zijn dat er ook particulieren participeren, omdat zij het netwerk puur als business-to-business zien. Wat eerder is gezegd over de Vix als mogelijke onderscheidingsmiddel voor bedrijven (zie § 4.2), kan aan de andere kant voor consumenten een middel zijn om die inzet te honoreren. Ze kunnen de winkelier zo 'belonen' voor zijn pionierschap.

Individuele burgers worden geacht vrij te denken en beslissen (Bauman, 2012; Ossewaarde, 2010). Dat sluit aan bij de huidige situatie rond de Vix, waarin mensen zelfstandig besluiten om lid te worden. Mensen maken zo gebruik van hun zelfsturing en handelingsmacht (Sotiropoulou, 2014). Een variant hierop, die goed past bij het narratief van het liberalisme (Mouffe, 2007), is de uitspraak van een Vixer dat marktwerking het toppunt van individuele

verantwoordelijkheid is, omdat ieder een afgewogen besluit neemt en dus een *homo economicus* (Ossewaarde, 2010) is. De keuzes van alle consumenten samen, bepalen wat er voor welke prijs verkocht wordt. Als de Vix slaagt, kan dat in die zin gezien worden als de uitkomst van marktwerking. Hetzelfde Vix-lid nuanceert vervolgens:

Alleen, sommige bedrijven lukt het wel heel erg goed, dus die overspoelen dan de markt met *hun* ideeën en op een gegeven moment blijft dan de concurrentie, het tegenwicht, weg (3).

Dit laatste wordt herkend door andere Vixers en is dan weer een motief om te gaan vixen. Zeggen meerderen dat ze vanuit idealisme als consument gebruik maken van de Vix, een ander geluid is dat zo'n keuze voor de Vix ook een luxepositie is: er zijn ook inwoners die niet in de situatie zijn om zich hiermee bezig te houden. Een mogelijke bevestiging hiervan zou kunnen liggen in de eerdere constatering dat de Vix-populatie relatief hoogopgeleid is (zie afbeelding 9). Aan de andere kant participeren ook mensen met lage inkomens in het Vix-netwerk (zie afbeelding 10).

In veel verhalen, van zowel particulieren als ondernemers (die immers als privépersoon óók burgers zijn), valt te beluisteren dat de Vixers actieve burgers (Ossewaarde, 2010) zijn, die hun maatschappelijke rol vervullen. Dat geldt voor het (actief of passief) meedoen aan de Vix vanuit een gevoel bij te willen dragen aan de samenleving, mét en vóór elkaar te willen zorgen, maar ook door met ideeën te komen, te pionieren en sociaal ondernemerschap. Een enkeling wijst op het belang van samenwerking tussen ondernemers en burgers, vanuit de gedachte dat niet alleen elke ondernemer altijd ook burger is, maar dat elke particulier óók ondernemer kan worden:

Ik zie dat [burgers en ondernemers] als een continuüm. (...) Dat zie je juist, dat 't steeds *minder* gescheiden is, dat *dat* juist werkt. Dat *samen werken*. Die burgerinitiatieven, die terugtrekkende overheid. Het gaat er om dat je iets *doet*. Steek je handen uit de mouwen (21).

Rol overheid

Over de rol van de gemeentelijke overheid is door iedereen veel gezegd, zowel positief, neutraal als negatief. Een grote groep vindt dat het voor alle partijen goed zou zijn als de gemeente gaat participeren in de Vix. De kerngedachte hierachter is dat het de opdracht van het gemeentebestuur is om de eigen gemeente in stand te houden. Het stimuleren van de lokale economie hoort daarbij. Bovendien is de gemeente ook een grote opdrachtgever, die veel werk uitzet en zo voor circulatie zou kunnen zorgen. Voor veel Vix-deelnemers is het

daarom een logische stap dat de gemeente de Vix omarmt, ondersteunt en promoot. Deze Vixers hebben allerlei ideeën hoe dat zou kunnen: subsidies, zoals aan evenementen, deels verstrekken in Vix; werk en aanbestedingen, bijvoorbeeld voor wegwerkzaamheden, deels in Vix betalen; salarissen van ambtenaren, vrijwilligersvergoedingen en/of uitkeringen deels in Vix uitkeren; Vixen accepteren voor bepaalde diensten, zoals paspoorten, vergunningen en gemeentebelastingen en de Alkmaarpas⁵⁰ koppelen aan de Vix. Deelnemers zeggen bijvoorbeeld:

In die zin zou de gemeente ook meer kunnen werken met meer lokale ondernemers en die de ruimte geven. De neiging is heel erg van 'huur een cateraar in' en die grote cateraar die werkt landelijk of [komt] uit een bepaalde provincie (13).

Ze zouden subsidie over kunnen boeken aan [naam eigen culturele instelling] in Vix. Dan krijg je op je rekening meteen een enorm bedrag staan, per jaar paar miljoen misschien. Dat zou wel een soort statement kunnen zijn (4).

De gemeente laat dan zien dat ze gelooft in de Vix en deze wordt dan gevoelsmatig betrouwbaarder. Hoewel dat volgens sommigen weer een 'oude' rol is van de overheid: 'wij weten wat goed voor u is'. Volgens sommigen zou de gemeente vervolgens ook kunnen of moeten afdwingen dat de Vixen ook echt lokaal besteed worden en dit monitoren:

Want als je subsidies verstrekt in Vix, moeten ze het lokaal besteden en daar wordt Alkmaar beter van. (...) Je krijgt geld, maar je moet het met lokale ondernemers rooien, want daar worden we allemaal beter van (15).

Enkelen zijn vrij negatief over de (rol van de) gemeente, vanuit de ervaring dat ze een log, ontransparant instituut is. Deze insteek sluit aan op het gangbare narratief (Mazzucato, 2015) over de overheid.

In bovenstaande verhalen klinkt voornamelijk het economisch perspectief en de sociaal-culturele dimensie (verbondenheid). Een enkeling wijst rond dit aspect ook op politiek-activistische aspecten. Een keuze van de gemeente voor de Vix betekent namelijk ook het verminderen van de afhankelijkheid van de grootbanken. Maar bovenal klinkt een wens om gezamenlijk op te trekken, zoals het gedachtegoed van de *commons* (Iaione, 2016) voorstaat. Hiermee lijkt de constatering van Bauman (2012) dat de overheid minder relevant wordt voor haar burgers, in ieder geval op gemeentelijk niveau, niet volledig te kloppen.

⁵⁰ De AlkmaarPas is een pas met vele kortingen en voordelen voor iedereen (Gemeente Alkmaar, 2018). Voor Alkmaarders met een inkomen tot 120% van de geldende bijstandsnorm is de AlkmaarPas gratis.

Het meedoen door de gemeente wordt door meerderen zelfs als voorwaarde voor succes van de Vix gezien. Het zou een vliegwielfunctie kunnen hebben. Het zou een gevoel van 'wij zijn Alkmaar' (Terlouw & Hogenstijn, 2015) kunnen uitstralen en zichtbaar maken dat de gemeente oog heeft voor de economische vitaliteit en het toekomstperspectief van inwoners. De gemeente straalt dan uit dat de Vix een bruikbaar betaalmiddel is.

Een ander denkt tegenovergesteld dat het ondernemers niet gaat lukken, zonder enige sturing van bovenaf:

(...) ondernemers alleen, dat wordt slaande ruzie bij wijze van spreken. (...) Bovendien, als die alleen hun eigen ding willen, dan komen er zoveel negatieve markteffecten, dat wil je ook niet. En daar hebben we een partij voor, en dat is de landelijke, provinciale of lokale overheid (3).

De participatie van de gemeente zou zo de scherpe randjes van de marktwerking af kunnen halen.

Een enkeling vindt dat de gemeente de opstartfase van de Vix zou kunnen subsidiëren, vanuit het idee dat de gemeente allerlei burgerinitiatieven subsidieert en waarom dan niet deze? De subsidie zou gebruikt kunnen worden voor een wervingscampagne of voor het ontwikkelen van boekhoudkundige oplossingen voor de dubbele kasstromen. Veel anderen vinden subsidiëren niet (meer) bij de rol van de gemeente passen.

Iemand wijst erop dat door de Vix mogelijk een andere band tussen overheid en burgers/ondernemers zou kunnen ontstaan. De relatie wordt directer en minder afstandelijk, wat tegengesteld is aan Baumans (2012) visie. Bovendien krijgt de burger meer directe invloed (Sotiropoulou, 2014). Nog een stap verder is het samenwerken tussen gemeente en burgers rond bepaalde gemeentetaken, wat weer in de richting gaat van de *commons* en een bestuurswijze zoals Iaione (2016) en Mazzucato (2015) bepleiten. Zo zegt deze Vixer:

(...) dat je als burger zou kunnen kiezen om bepaalde taken zelf te doen. Ik denk dat als je 't in Vix zou kunnen betalen, de gemeentebelastingen, als voorbeeld, ik denk dat de gemeente dan toch misschien gaat kijken hoe ze dat dan anders kunnen inkopen. (...) Dat zou een mooie beweging zijn (18).

Men verschilt van mening over het gewicht van de rol van de gemeente. Een enkeling vindt dat de gemeente het voortouw moet nemen, maar de meesten vinden dat de gemeente een gewoon onderdeel van de driehoek is en onder gelijke voorwaarden als de andere twee partijen mee kan doen. Dit laatste past beter bij de huidige verhoudingen (Bauman, 2012) .

De Vix zou dan meer een *commons* (Iaione, 2016) worden. Je kan ook zeggen dat de *lokale* munt niet zonder de *lokale* overheid moet willen opereren en andersom, zegt een enkeling.

Een kleine groep Vix-deelnemers vindt dat ondernemers (en particulieren) eerst het circuit goed op gang moeten laten komen. Pas als de haalbaarheid en levensvatbaarheid bewezen is, zou de gemeente erbij betrokken moeten worden, opnieuw omdat dat beter past bij de huidige verhoudingen. Volgens hen is het ook de visie van de gemeente dat de markt dit moet ontwikkelen. Dit laatste wordt beaamd door de (oud)raadsleden.

4.5 Vooruitblik

In deze laatste paragraaf ga ik kort in op enkele punten die de Vix-deelnemers hebben gezegd ten aanzien van de levensvatbaarheid van het netwerk. Welke kwetsbaarheden onderkent men, waar zit de twijfel en welke ideeën zijn er ten aanzien van verdere uitbreiding van het circuit?

Bewustzijn creëren is volgens veel Vixers een belangrijke stap in het uitbreiden van het netwerk. Daarbij moet je in beweging blijven, blijven reageren op de omgeving en meebewegen. Bescheiden beginnen en volhouden. Laten zien dat het werkt, zaaien, werven en draagvlak vergroten. Dit laatste zouden niet alleen de muntmakelaars moeten doen, álle leden zouden daarin stapjes kunnen zetten. Niet proberen te overtuigen, maar verleiden, benadrukken enkelen. Die verleiding ontstaat onder andere als ondernemers om zich heen de meerwaarde van de Vix gaan zien. Dat kan een aanzuigende werking hebben. Zonder de energie die de muntmakelaars nu in het circuit stoppen, is uitbreiding volgens meerderen niet haalbaar. Een enkeling heeft er weinig fiducia in dat er voldoende massa bereikt wordt om de Vix tot een succes te laten worden.

Het lijkt alsof er nu een soort vicieuze cirkel is ontstaan. Zoals enkelen uitspreken: als er meer bedrijven meedoen, gaan er meer bedrijven meedoen. Hierin zou het helpen als enkele gróte bedrijven instappen, waaronder ook de gemeente gerekend kan worden als grote opdrachtgever. Zoals deze ondernemer het verwoordt:

Dat is het hele lastige aan dit concept: je hebt of heel veel nodig in het ondersegment of een aantal spelers die veel doen in het bovensegment, zeg maar (22).

Probleem hiervan is dat die grote bedrijven dit netwerk financieel gezien minder hard nodig hebben, denkt men. Aan de andere kant spreekt het grootste bedrijf uit dat de investering voor hen zo klein is dat het zich kan permitteren om rustig af te wachten of en hoe het netwerk gaat groeien.

Dat de economie nu aantrekt, helpt vermoedelijk niet mee, dat maakt de urgentie van een alternatief systeem minder groot, denkt men, en als de rentevoet op spaargeld weer stijgt, zou dat ook nadelig kunnen werken. Een ander punt is het gebruiksgemak. Voor een enkeling betekent het hebben van een extra bankrekening vooral gedoe. Daarnaast vraagt betalen en ontvangen van Vixen vooralsnog een extra handeling. Dat kan voor bedrijven een barrière vormen, hoewel er ook ondernemers zijn die daar geen groot bezwaar in zien. Enkelens noemen aan de andere kant dat de ontwikkelingen rond de crypto-currencies, het betalen met virtueel geld 'gewoner' maakt.

Verder worden enkele inhoudelijke kwetsbaarheden aangetipt. Sommigen waarschuwen ervoor dat men, naast enthousiast, wakker en kritisch moet blijven. Hoe sterk is de feitelijke onderbouwing van het Circuit Nederland? In het verhaal zit volgens hen veel overtuiging verstopt, die niet meer bevraagd wordt. Het verhaal is ook nog lang niet voor iedereen glashelder, blijkt uit meerdere gesprekken. Het niet volledig doorgronden van @nder geld lijkt mensen ervan te weerhouden om met een onbezwaard gemoed volledig te participeren.

Er leven ook vragen ten aanzien van de financiële legitimiteit en veiligheid en over het risico dat het Vix-netwerk geassocieerd wordt met een zwart-geld-circuit. Men vraagt zich af of er voldoende (financiële) expertise in huis is bij het Circuit Nederland om het systeem, als het straks groot is, adequaat te beheren, beslissingen over devalueren of valueren te nemen en de kredietwaardigheid te beoordelen bij aanvragen van krediet. Wie bepaalt (straks) wat 'goed' is? Is het systeem bestand tegen corrumperen? Welke mogelijkheden zijn in de (juridische) vorm van het circuit zelf en in de software ingebouwd om te voorkomen dat mensen met oneigenlijke bedoelingen het stuur overnemen ten eigen eer en gewin? Creëer je met elkaar uiteindelijk een 'Vix-bank' met dezelfde nadelen als een reguliere bank? Eerder (zie § 4.2) is hierover gezegd dat anderen denken dat het zelfreinigend vermogen van de groep sterk genoeg is om dit te voorkomen.

Tot slot: gaan de economische, sociale en politiek-activistische doelen ook bereikt worden? Deze vragen worden direct of indirect regelmatig gesteld.

Ik vind het heel goed dat dit gebeurt. Ik vind het heel leuk dat we iets proberen op die manier. Ik zou niet willen dat het niet gebeurde (...). Maar, ik denk niet

dat dit de nieuwe wereldorde wordt. Maar misschien moet je ook wel gelukkig zijn met het feit dat we het blijven proberen. Heel simpel (3).

Over hoe snel een bepaalde omvang bereikt moet zijn voor de levensvatbaarheid en ook over de tijd die de Vix moet krijgen om zich te bewijzen, lopen de meningen uiteen⁵¹. Een enkeling vindt dat het binnen anderhalf jaar zijn waarde bewezen moet hebben en zo niet dat het initiatief dan gestopt moet worden. De meesten vinden dat het de komende jaren rustig de tijd moet krijgen om te groeien. Weer enkele anderen vinden dat de Vix ook bestaansrecht heeft, als deze positief werkt voor een klein aantal ondernemers.

Vooralsnog geven de deelnemers de Vix het voordeel van de twijfel, stralen ze vooral enthousiasme uit en zijn veel van hen ook gewoon benieuwd hoe het zich gaat ontwikkelen. Sommigen benoemen het leuk te vinden bij zo'n pionierend initiatief te horen. De toekomst zal uitwijzen of de Vix een sociale structuur is, die even snel weer verdwijnt als zij opgekomen is, zoals Bauman (2012) dit signaleert, of die consolideert en een lang(er) leven beschoren is.

⁵¹ In de eerste helft van 2018 heeft ca 12.000,- Vix gecirculeerd (Circuit Nederland, 2018b).

Conclusie en discussie

Om te weten te komen wat consumenten en ondernemers beweegt om zich aan te sluiten bij een circulair, lokaal betaalinitiatief en welke motieven daarin tot uiting komen, is de volgende vraagstelling onderzocht:

*Wie nemen deel aan het circulaire geldcircuit 'Vix' in Alkmaar en omstreken,
op welke manier maken zij er gebruik van en wat zijn hun beweegredenen?*

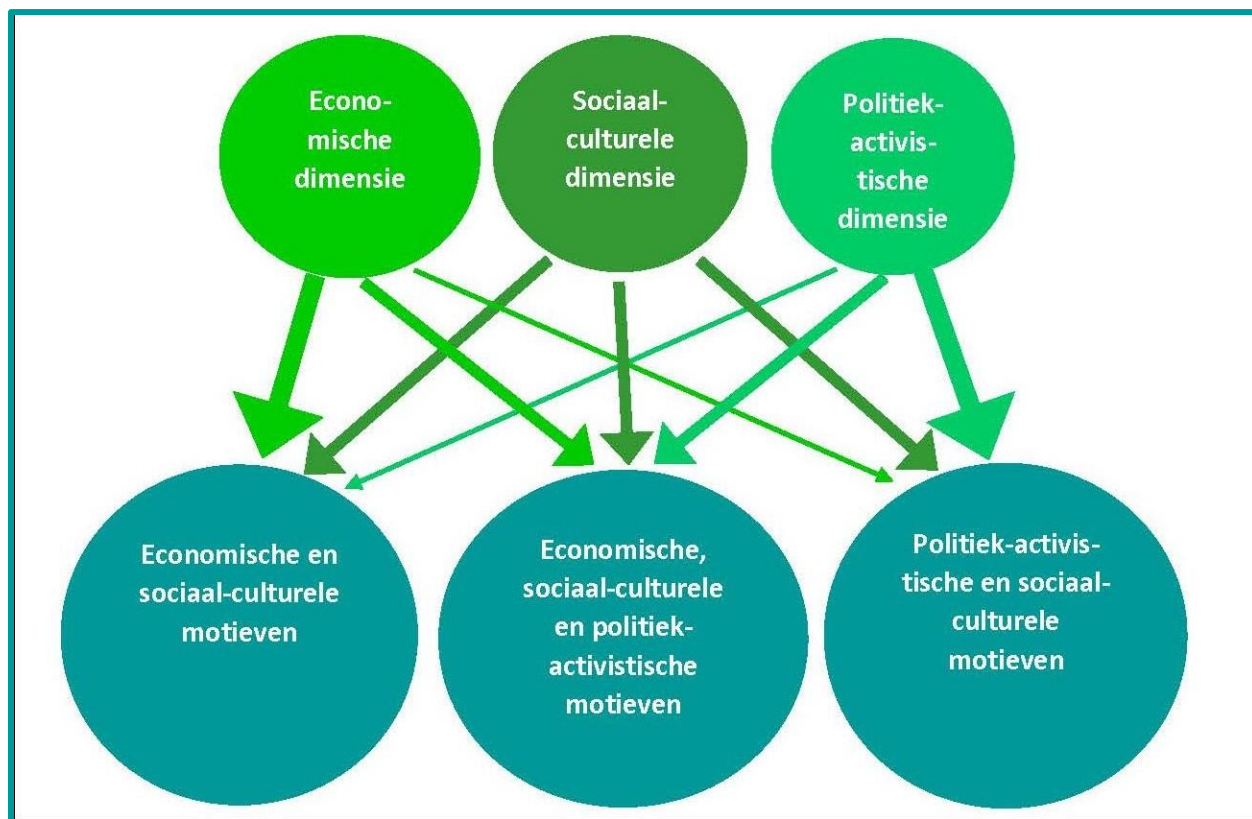
Naast een digitale enquête, bedoeld om sociaal-demografische kenmerken en het gebruik van de Vix in beeld te krijgen, heb ik in de afgelopen maanden met twintig Vix-deelnemers gesproken over hun verhaal achter hun deelname. De uitkomsten daarvan heb ik geanalyseerd vanuit een economische, sociaal-culturele en politiek-activistische invalshoek. In deze conclusie geef ik antwoord op de vraagstelling en kijk ik kritisch naar de uitkomsten en de uitvoering van het onderzoek.

De Vix-gemeenschap heeft sociaal-demografisch gezien een enigszins divers karakter. Ten tijde van het onderzoek waren er ongeveer 120 deelnemers, waaronder globaal 70 ondernemers en 50 particulieren. Het gros van de Vixers is tussen 40-60 jaar of iets ouder. De verhouding man-vrouw is ongeveer 65-35. De Vixers zijn doorgaans hoogopgeleid. Een ruime meerderheid van de ondernemers is zzp'er. Het soort bedrijven dat deelneemt is heel divers. Het daadwerkelijke gebruik van de Vix is bescheiden.

Een belangrijk economisch motief om te participeren is de verwachting dat de Vix 'afdwingt' dat geld lokaal herbested wordt en onderlinge bedrijvigheid toeneemt, waardoor de omzet groeit, de lokale economie gezonder wordt en werkgelegenheid behouden blijft. Dit versterkt naar men verwacht de lokale gemeenschap, wat dan ook het tweede, sociaal-culturele, motief is: sociale cohesie, leefbaarheid, verbondenheid en gezamenlijkheid worden gestimuleerd door het gebruik van de Vix. Ten derde spelen politiek-activistische motieven mee. Men hoopt met de Vix het financiële systeem te omzeilen en de macht ervan te doorbreken. En, hoewel men het logisch vindt dat ondernemers de Vix-kar trekken, zou de lokale overheid een actievere rol kunnen spelen door de Vix te omarmen en ondersteunen.

Als antwoord op de vraagstelling kan gesteld worden dat de Vixers een gematigd diverse groep vormen van ondernemers en particulieren, met zowel economische, sociaal-culturele als politiek-activistische motieven en verwachtingen. In het theoretisch kader is onderscheid gemaakt tussen deze drie benaderingen, deze lopen in de verhalen van de Vix-deelnemers echter sterk door elkaar heen. De groep bestaat globaal uit drie subgroepen (zie afbeelding

17). Er zijn ondernemers voor wie economische motieven de grootste drijfveer zijn, gecombineerd met sociaal-culturele motieven. Naast extra omzet zorgt de Vix voor lokale binding en samenwerking binnen een netwerk. Ze kennen de achterliggende filosofie van de Vix doorgaans niet en herkennen het politiek-activistische narratief van de anderen niet. Door met een lokale munt te werken, scharen zij zich echter hoe dan ook achter een initiatief dat verandering nastreeft. Er zijn ook mensen, en daaronder vallen vooral de particulieren en ondernemers die de Vix ook particulier gebruiken, met een uitgesproken, kritische visie op het functioneren van het huidige financieel-economische stelsel. Zij zien de Vix als middel om dit te veranderen en streven naar economische, sociale en ecologische duurzaamheid. De derde groep zit daar tussenin. Ze vinden dat het geldstelsel moet veranderen, maar zijn ook gemotiveerd door het economische en sociale voordeel dat de Vix (mogelijk) oplevert.

Afbeelding 17 Het ontstaan van drie subgroepen in de Vix-gemeenschap

Alle drie de subgroepen hebben een plek in deze gemeenschap waarbij de sociale binding, heel toepasselijk, de verbindende schakel is. Solidariteit en verantwoordelijkheid voor (alle leden van) de samenleving komen vooral terug in de vorm van verbinding, ontmoeting en een inclusieve samenleving. Het lijkt hierbij eerder te gaan om de

verbondenheid zoals Butler (2012) deze ziet, dan om handelen vanuit angst (Bauman, 2012). De verbondenheid en gezamenlijkheid lijken gestimuleerd te worden door het gebruik van de Vix en vormen een tegenwicht voor het gevaar van egoïstisch gedrag, competitie en wantrouwen (Bauman, 2012; Vandevelde, 2017). Op allerlei punten blijft echter een spanningsveld zichtbaar tussen eigenbelang en gezamenlijk belang.

In grote lijnen sluit het verhaal van de Vix-deelnemers aan bij de gebruikte theorie. Waar Zelizer (1994) zich echter, naast economische, alleen op sociaal-culturele processen in de omgang met geld richt, blijken in dit onderzoek ook politiek-activistische aspecten van belang. Deze invalshoek biedt een waardevolle en bruikbare aanvulling op de theorie van Zelizer. Tegelijkertijd geeft het drievoudige perspectief ook een extra dimensie aan de kritische benadering van economen en filosofen als Huber (2004), Felber (2014), Lietaer et al. (2012), Mazzucato (2015), Sedláček (2012) en Vandevelde (2017). Hun macro-economische analyses worden in dit onderzoek ingekleurd met persoonlijke verhalen op microniveau. Veel Vixers uiten vergelijkbare kritiek als deze auteurs op het financiële stelsel, maar verbinden dit aan hun persoonlijke ervaringen met, dromen over en verwachtingen ten aanzien van het economische en sociaal-culturele samenleven. Het onderzoek laat zien hoe een macro-economisch vraagstuk opgepakt wordt door individuen en hoe zij een sociale structuur vinden die er iets tegenover zet. De Vix lijkt een middel om actief het initiatief naar zich toe te trekken en de eigen handelingsmacht te vergroten, zowel op economisch, sociaal-cultureel als politiek-activistisch vlak. Hiermee re-politiseren (Ossenwaarde, 2007; Warner, 2015) de Vixers op bescheiden wijze het heersende (neo)liberale kapitalistische narratief (Mouffe, 2007) over de economie.

Tot slot een kritische beschouwing van de (werkwijze in) dit onderzoek. De enquête is, gezien de respons (n=28), niet vanzelfsprekend representatief voor de Vix-gemeenschap. Qua verdeling ondernemers-particulieren is de enquête wel representatief, zowel in werkelijkheid als in de enquête is de verhouding afgerond 60:40. In hoeverre de enquête op andere factoren (opleidingsniveau, grootte bedrijf, et cetera) representatief is, is onbekend. De uitkomsten zijn echter wel verwerkt in de analyse, omdat ze overeenstemmen met de gegevens uit de gesprekken en een herkenbaar beeld *lijken* te geven van de populatie en het gebruik van de Vix. Vanuit de gesprekken weet ik dat er enige overlap is tussen enquête-invullers en geïnterviewden. Dus het is niet zo dat er van 48 Vixers (i.e. 28 enquêtes en 20 gesprekken) gegevens bekend zijn.

Hiermee is het meer kwantitatieve deel van het onderzoek niet zo sterk, in tegenstelling tot het puur kwalitatieve deel. Er is gesproken met een substantieel aantal deelnemers, die zorgvuldig gekozen zijn op basis van verscheidenheid. Alle individuele verhalen zijn goed naar voren gekomen in de gesprekken. Mijn eigen lidmaatschap en voorkennis zorgden voor een snel contact vanuit een gedeelde belangstelling. Mogelijk is er soms sprake geweest van een lichte bias. Ik ben af en toe uit mijn rol gestapt (doorgaans hardop uitgesproken) en soms was er sprake van verminderde distantie en ontstond er voor een korte tijd een wederzijds gesprek. Voordeel hiervan was de wederkerigheid. De herhaalbaarheid en betrouwbaarheid van de dataverzameling zijn mijns inziens niet nadelig beïnvloed.

Door minutieus en open te coderen heb ik de verhalen voor zich laten spreken, ik ben niet op zoek gegaan naar 'bewijs'. Alle verhalen samen bieden een enorm kleurrijk en divers palet, de rode draad in het geheel is echter heel consistent. Echte verzadiging is vermoedelijk nog niet bereikt gezien ieders geheel eigen insteek en mede omdat ik weinig ondernemers van (middel)grote bedrijven heb kunnen spreken. Uit deze twintig verhalen is echter een duidelijke rode draad te destilleren. Ik denk dat meer gesprekken vooral meer nuancering en accentverschillen op zouden leveren en weinig of geen afwijking van het grote narratief. De uitkomsten kunnen naar verwachting gegeneraliseerd worden naar andere circuits in Nederland. De bevolking in de regio Alkmaar wijkt sociaal-demografisch gezien niet sterk af van regio's elders. Met een kleine kanttekening: een aantal andere circuits is ontstaan in studentensteden, *mogelijk* dat dat een lichte verschuiving oplevert in de uitkomsten. Maar dat zou voor mij onvoldoende aanleiding zijn om dit onderzoek daar te herhalen.

De resultaten zijn goed te verbinden met en te herleiden tot de gekozen literatuur en vormen een bescheiden aanvulling hierop. Ik heb bewust gebruik gemaakt van sociologische, filosofische en economische literatuur. Hier valt mogelijk op af te dingen vanwege het risico dat het sociologische perspectief daarmee enigszins uit het zicht is geraakt. De keuze was ingegeven door het onderwerp zelf, maar ook omdat ik van mening ben dat een interdisciplinaire invalshoek zinvol is. Mijn slotsom is dat het een vruchtbare combinatie is gebleken, omdat de perspectieven elkaar wederzijds goed aanvullen en ook vervlochten bleken te zijn.

Er is tot nu toe niet veel onderzoek gedaan naar de beweegredenen van gebruikers van lokale geldinitiatieven. Toch sloten mijn resultaten goed aan bij de uitkomsten van eerder onderzoek naar de opbrengsten en effecten van dergelijke initiatieven. Ze zijn er een bruikbare aanvulling op, omdat het samenvloeien van economische, sociaal-culturele en

politiek-activistische motieven mooi zichtbaar is gemaakt. Dat maakt de resultaten ook bruikbaar voor het Circuit Nederland en de Vix.

Voor een vervolgonderzoek ten aanzien van de Vix zijn mijns inziens twee aspecten zinvol. Ten eerste ben ik geïntrigeerd door een kritische kanttekening van een Vix-deelnemer dat meedoen aan de Vix een 'luxé' is en daarmee voor mensen met een lage sociaaleconomische status geen kwestie waar ze zich mee bezig (kunnen) houden. In eerdere onderzoeken rond LETS⁵² en vergelijkbare initiatieven in de afgelopen decennia is juist naar voren gekomen dat mensen zonder werk en/of in precaire situaties baat hadden bij een alternatief geldcircuit. Het zou boeiend zijn om deze invalshoeken (luxé versus precariaat) in een onderzoek met elkaar te verbinden. Ten tweede zou het waardevol zijn om over vijf á acht jaar een vervolgonderzoek te doen naar de effecten van de Vix. In hoeverre zijn alle verwachtingen en idealen rond de Vix uitgekomen? Is er sprake van meer saamhorigheid, binding, samenwerking? In hoeverre is de omzet verhoogd, de lokale economie versterkt, het straatbeeld veranderd en werkgelegenheid behouden? In hoeverre hebben leden het idee dat hun handelingsmacht vergroot is en zijn overige politiek-activistische motieven uitgekomen?

⁵² LETS (*local exchange trading systems*) zijn sociale netwerken waarbinnen mensen rentevrij goederen en diensten uitwisselen met elkaar.

Bronnenlijst

- Bauman, Z. (2012). *Vloeibare tijden. Leven in een eeuw van onzekerheid* (2^e druk). Zoetermeer: Klement / Pelckmans.
- Bauwens, M., & Lievens, J. (2013). *De wereld redden. Met peer-to-peer naar een postkapitalistische samenleving*. Antwerpen/Utrecht: Houtekiet, i.s.m. Oikos denktank voor sociaal-ecologische verandering.
- Binnenlands Bestuur. (2017). *Regeerakkoord: bouwstenen en kansen voor de sociale economie*. Opgehaald van <http://www.binnenlandsbestuur.nl/sociaal/kennispartners/kplustv-organisatieadvies/regeerakkoord-bouwstenen-en-kansen-voor-de.9573899.lynkx>
- Bourdieu, J., Heilbron, J., & Reynaud, B. (2003). Les structures sociales de la finance. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 146-147, 3-7.
- Bryman, A. (2012). *Social Research Methods* (4e editie). Oxford: Oxford University Press.
- Butler, J. (2012). Precarious Life, Vulnerability, and the Ethics of Cohabitation. *The Journal of Speculative Philosophy*, 26(2), 134-151.
- cbsinuwbuurt. (2016). *Percentage personen tot 15 jaar – Gemeenten*. Opgehaald van http://www.cbsinuwbuurt.nl/#gemeenten2016_perc_personen_tot_15_jaar
- Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline. (2017a). *Arbeidsdeelname; regionale indeling 2016*. Opgehaald van <http://statline.cbs.nl/Statweb/selection/?VW=C&DM=SLNL&PA=83524ned&D1=0-4,6-9,11-15&D2=11-14&D3=35,64&D4=I&HDR=G3,G1,T&STB=G2>
- Centraal Bureau voor de Statistiek, Statline. (2017b). *Bevolking; ontwikkeling in gemeenten met 100 000 of meer inwoners*. Opgehaald van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/70748ned/table?ts=1518361943176>
- Circuit Nederland. (2018a). *Is er al een lokaal geld-initiatief in de buurt?* Opgehaald op 20 juni 2018 van <https://www.circuitnederland.nl/community/>
- Circuit Nederland. (2018b). *Systeemrapport Vix 11-6-18*. Utrecht: Stichting Stro [intern document].
- Circuit Nederland. (2018c). *Veelgestelde vragen*. Opgehaald op 20 juni 2018 van <https://www.circuitnederland.nl/faq/#algemeen>
- De Nederlandsche Bank. (2014). *Van kauri tot euro. De geschiedenis van het geld*.

- Amsterdam: auteur. Opgehaald van
https://www.dnb.nl/binaries/De%20geschiedenis%20van%20ons%20geld_tcm46-210321.pdf.
- De Nederlandsche Bank. (2018). *Position Paper van De Nederlandsche Bank. Rondetafelgesprek Cryptocurrencies/ICO's, d.d. 24 januari 2018*. Amsterdam: auteur.
- Droogh, D.J., & Eijkelkamp, R. (2011). *Detailhandelsvisie Regio Alkmaar*. Nijmegen: Droogh Trommelen en partners.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. London: Polity Press.
- Europese Commissie. (2003). Commission Recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises. *Official Journal of the European Union*, L 124(36), 36–41.
- Felber, C. (2017). *Ware winst. Gemene-goed-economie als wegwijzer*. Utrecht: Jan van Arkel.
- Ferguson, N. (2013). *Het succes van geld. Een financiële geschiedenis van de wereld*. Amsterdam: Olympus
- Foucault, M. (1982). Le sujet et le pouvoir. In F. E. D. Defert, J. Lagrange (Ed.), *Dits et écrits 1954-1988 par Michel Foucault IV 1980-1988* (pp. 222-243). Paris: Gallimard.
- Gemeente Alkmaar. (2018). *AlkmaarPas gratis*. Opgehaald op 8 juni 2018
 Van https://www.alkmaar.nl/AlkmaarPas_gratis.html
- Gerber, J.-F. (2015). An overview of local credit systems and their implications for post-growth. *Sustainability Science*, 10(3), 413–423.
- Hammersley, M., & Atkinson, P. (2007). *Ethnography: Principles in practice* (3e editie). New York: Routledge.
- Huber, J. (2004). Reform der Geldschöpfung. Wiederherstellung des staatlichen Geldregals durch Vollgeld. *Zeitschrift für Sozialökonomie*, 142, 13-21.
- Hughes, N. (2015). The Community Currency Scene in Spain. *International Journal of Community Currency Research*, 19(A), 1-11.
- Iaione, C. (2016). The CO-city: Sharing, collaborating, cooperating, and commoning in the city. *The American Journal of Economics and Sociology*, 75(2), 415-455.
- Klamer, A. (2016). *Doing the right thing. A value based economy*. London: Ubiquity Press.
- Lietaer, B., Arnsperger, C., Goermner, S., & Brunnhuber, S. (2012). *Geld en duurzaamheid. Van een falend geldsysteem naar een monetair ecosysteem. Een rapport van de Club of Rome-EU Chapter aan Finance Watch en de World Business Academy*. Utrecht: Jan van Arkel i.s.m. Oikos.

- Lister, R. (2007). Inclusive Citizenship: Realizing the Potential. *Citizenship Studies*, 11(1), 49-61.
- Lorey, I. (2015). *State of Insecurity: Government of the Precarious*. New York: Verso Books.
- Mayer, T., & Huber, R. (2014). *Vollgeld. Das Geldsystem der Zukunft. Unser Weg aus der Finanzkrise*. Marburg: Tectum.
- Mazzucato, M. (2015). *De ondernemende staat. Waarom de markt niet zonder overheid kan*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Mellor, M. (2016). The neglected Agent of Chance. *Capitalism Nature Socialism*, 27(4), 28-39.
- Mouffe, C. (2007). Artistic Activism and Agonistic Spaces. *Art & Research*, 1(2), 1-5.
- Ossewaarde, M. (2007). Sociology Back to the Publics. *Sociology*, 4(5), 799-812.
- Ossewaarde, M.R.R. (2010). Keuzevrijheid als sturingsinstrument. *Bestuurskunde*, 19(2), 5-11.
- Ossewaarde, M. (2017). Crises of Modernity. Discourses and the Rise of Financial Technologies in a Contested Mechanized World. *Philosophy and technology*, 31(1), 59-76.
- Provincie Noord-Holland. (2017). *Noord-Hollandse Arbeidsmarkt in cijfers*. Opgehaald van https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Arbeidsmarkt_Onderwijs/Beleidsdocumenten/Rapportage_Noord_Hollandse_arbeidsmarkt_in_cijfers
- Provincie Noord-Holland. (2018). *Innovatief midden- en kleinbedrijf (mkb)*. Ingezien op 11-2-18 op https://www.noord-holland.nl/Onderwerpen/Economie_Werk/Innovatief_midden_en_kleinbedrijf_mkb
- Raworth, K. (2017). *Doughnut Economics. Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist*. London: Random House.
- Riemer, J. W. (1977). Varieties of opportunistic research. *Urban Life*, 5(4), 467-477.
- Saldaña, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Sanz, E.O. (2016). Community currency (CCs) in Spain: An empirical study of their social effects. *Ecological Economics*, 121, 20-27.
- Sedláček, T. (2012). *De economie van goed en kwaad. De zoektocht naar economische zingeving van Gilgamesj tot Wall Street*. Schiedam: Scriptum.
- Seidel, J.V. (1998). *Qualitative Data Analysis. Qualis Research*, 1-14. Opgehaald van http://www.qualisresearch.com/qda_paper.htm

- Seyfang, G., & Longhurst, N. (2013). Growing Green Money? Mapping Grassroots Currencies for Sustainable Development. *Ecological Economics*, 86, 65-77.
- Seyfang, G., & Longhurst, N. (2016). What influences the diffusion of grassroots innovations for sustainability? Investigating community currency niches. *Technology Analysis & Strategic Management*, 28(1), 1-23.
- Social Trade Circuit Nederland. (2018d). [Visualisatie van geldstromen in euro's en in circulair geld] [Figuur]. Opgehaald op 20 juni 2018 van <https://www.circuitnederland.nl/>
- Social Trade Circuit Nederland. (2018e). [Vix-betalomgeving] [Screenshot]. Opgehaald van <https://mijn.circuitnederland.nl/vix#login>
- Sotiropoulou, I. (2014). Women in alternative economy or, what do women do without official currency? *Women's Studies International Forum*, 47, 339-348.
- Steiner, P. (2009). Who is right about the modern economy: Polanyi, Zelizer, or both? *Theory and Society*, 38(1), 97-110.
- Sustainable Finance Lab. (2015). *De Geldkwestie. Een maatschappelijke beschouwing van ons geldstelsel en alternatieven daarvoor*. Utrecht: auteur.
- Sustainable Finance Lab. (2018). *Missie*. Opgehaald op 17 maart 2018 van <http://sustainablefinancelab.nl/wie-wij-zijn/missie>
- Terlouw, K., & Hogenstijn, M. (2015). "Eerst waren we gewoon wij en nu is het wij en zij". *Gebruik, slijtage en vernieuwing van lokalen en regionale identiteiten*. Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, Bureau Verkenning en Onderzoek.
- Tieleman, H. (1990). *Geld voor goed. Over ruil en geld, doelen en middelen*. Zeist: Triodosbank.
- Toxopeus, H. (2014). *In gesprek met Henk van Arkel. Over een @nder soort geld*. Utrecht: STRO i.s.m. Jan van Arkel.
- Utrecht Data School. (2017). *De Ethische Data Assistent. Worksheet*. Utrecht: Utrecht Data School, Utrecht University.
- Utrechtse Euro. (2018). *Deelnemers*. Opgehaald op 31 mei 2018 van <https://www.utrechtse-euro.nl/>
- van Arkel, H. (2016). *Eigen geld maken: @nder geld. Meer krediet en klanten dankzij @nder geld*. Utrecht: STRO i.s.m. Jan van Arkel.
- Vandevelde, A. (2017). *Het geweld van geld. Op zoek naar de ziel van de economie*. Tiel: LannooCampus.
- van Staveren, I. (2016). *Wat wij kunnen leren van economen die (bijna) niemand meer*

- leest*. Amsterdam: Boom.
- Vix. (2018a). *Wat is de Vix*. Opgehaald op 10 juni 2018 van <https://vix.nl/wat-is-de-vix>
- Vix. (2018b). *Veelgestelde vragen. Algemeen*. Opgehaald op 10 juni 2018 van <https://vix.nl/faq>
- Vix. (2018c). [Verspreiding deelnemende bedrijven mei 2018] [Figuur]. Opgehaald op 15 mei 2018 van <https://vix.nl/bedrijven>
- Vix. (2018d). *Veelgestelde vragen. Betalen*. Opgehaald op 23 juni 2018 van <https://vix.nl/faq>
- Vix. (2018e). [Vix-app] [Foto]. Opgehaald op 10 juni 2018 van <https://vix.nl/faq>
- Vix. (2018g). [Vix-banner] [Figuur]. Opgehaald op 23 juni 2018 van <https://vix.nl/faq>
- Vix. (2018h). *Vix-deelnemersbericht 1801*. Alkmaar: Vix [intern document].
- Warner, M. (2005). *Publics and Counterpublics*. New York: Zone.
- Weber, M. (1904 [2012]). "Objectivity" in Social Science. In Calhoun, C., Gerteis, J., Moody, J., & Pfaff, S. (eds.), *Classical sociological theory* (pp. 273-279). West Sussex: Wiley & Sons.
- Zelizer, V. A. (1994). *The Social Meaning of Money*. New York: Basic Books.
- Zwitser, R.J., & Zijlstra, B.J.H. (2015). *Statistics. The Art and Science of Learning from Data*. Harlow: Pearson Education.